

VERSLAG VAN EEN SCHRIFTELIJK OVERLEG

II Reactie van de minister van Financiën en de staatssecretaris van Financiën - Fiscaliteit en Belastingdienst

1. Inleiding

Met interesse hebben wij kennisgenomen van de vragen die door de verschillende fracties zijn gesteld naar aanleiding van de Kamerbrief Vooruitblik Beheer Staatsdeelnemingen 2020, het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen 2020 en Kamerbrieven over KLM, ABN Amro, Abellio Duitsland en de Volksbank. Hieronder vindt u de beantwoording van de vragen. De vragen uit de hoofdstukken 2 t/m 11 zijn beantwoord door de minister van Financiën. Dit betreft de algemene vragen en vragen over ABN AMRO, Volksbank, KLM en Schiphol, NS/Abellio, ProRail, Havenbedrijf Rotterdam, TenneT, Invest-NL en UCN. Hoofdstuk 12 over de kansspel aanbieders is beantwoord door de staatssecretaris van Financiën – Fiscaliteit en Belastingdienst. In de beantwoording wordt de volgorde van het verslag aangehouden.

2. Algemene vragen

De leden van de D66-fractie vragen om in de nieuwe nota deelnemingenbeleid een overkoepelende visie van het Nederlandse deelnemingenbeleid te verwerken, met daarin drie punten verwerkt: een toelichting op wanneer een onderneming in staatshanden moet zijn (en wanneer niet meer), welk maatschappelijk doel een staatsdeelneming vervult (en waarom dat doel enkel bereikt kan worden door aandeelhouder te zijn) en wat het beoogde en geplande afbouwpad is, als een onderneming niet permanent in staatshanden hoeft te zijn.

De nota deelnemingenbeleid beschrijft hoe de staat het aandeelhouderschap in staatsdeelnemingen invult. De invulling van het aandeelhouderschap bestaat uit drie onderdelen: het aangaan van deelnemingen, het beheer van deelnemingen en het afstoten van deelnemingen. De leden van de D66-fractie vragen aandacht voor een drietal punten binnen deze onderdelen. Het opstellen van een nieuwe nota deelnemingenbeleid is aan een nieuw kabinet. Het is dan ook aan het nieuwe kabinet om de suggesties van de leden van de D66-fractie te overwegen en te verwerken in de nieuwe nota deelnemingenbeleid.

De leden van de D66-fractie vragen of de bewindslieden tevreden zijn met de score zoals blijkt uit tabel 4.13 over de naleving van de richtlijnen in het jaarverslag staatsdeelnemingen 2020. De leden vragen welke acties worden ondernomen om ervoor te zorgen dat staatsdeelnemingen minstens aan de internationale afspraken voor maatschappelijk verantwoord ondernemen voldoen en of zij kunnen verwachten dat alle staatsdeelnemingen volgend jaar minstens aan internationale MVO-standaarden voldoen. Ook vragen de leden hoe de staat als aandeelhouder zorgt voor een koploperpositie van staatsdeelnemingen op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Daarnaast vragen de leden of de minister kan aangeven hoe staatsdeelnemingen individueel en gezamenlijk bijdragen aan beleid dat niet alleen voorkomt dat de wereld slechter wordt, maar bijdraagt aan verbetering van de wereld voor mens en milieu.

Op 16 juni 2020 heb ik de Tweede Kamer geïnformeerd over het aangescherpte MVO-beleid. Als aandeelhouder verwacht ik dat staatsdeelnemingen een voorbeeldfunctie vervullen in hun eigen sector bij het nemen van hun verantwoordelijkheid voor mensen, de maatschappij en het milieu voor zover deze worden beïnvloed door de bedrijfsactiviteiten van deze deelneming. Daarom vraag ik van de staatsdeelnemingen dat ze zoveel mogelijk aansluiten bij breed gedragen internationale richtlijnen ten aanzien van i) het opstellen en implementeren van MVO-beleid en ii) transparantie en rapportage. Daarnaast heb ik de staatsdeelnemingen gevraagd om drie tot zes concrete doelstellingen te formuleren op het gebied van de thema's mensenrechten, veilige werkomgeving, klimaat & milieu en financiële transparantie & anti-corruptie.

Het afgelopen jaar stond in het teken van de implementatie van dit MVO-beleid. Met alle staatsdeelnemingen ben ik het gesprek gestart over hun MVO-beleid, hun ambitie en bijbehorende MVO-doelstellingen. De deelnemingen hebben goed gereageerd op het beleid en de deelnemingen zijn voortvarend aan de slag gegaan met het formuleren van MVO-doelstellingen en de naleving van de richtlijnen, zoals terug te lezen in het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen 2020. Hier ben ik tevreden over. BNG Bank heeft bijvoorbeeld CO2-reductiedoelstellingen voor de kredietportefeuille en zet zich daarnaast in om breder over maatschappelijke impact te rapporteren aan de hand van 4 SDG's; KLM heeft zichzelf als doel gesteld om de uitstoot van de grondoperatie in 2030 naar nul te brengen; NS zet zich in om in 2021 de gehele sprintervloot zelfstandig toegankelijk te maken en heeft doelen ten aanzien van groene energie; Schiphol heeft als doel gesteld om nul emissies te hebben in 2030.

Er zijn talrijke voorbeelden te noemen van hoe deelnemingen reeds bezig zijn ambities op dit vlak waar te maken. Om bij dezelfde deelnemingen te blijven: BNG Bank heeft recent een investering gedaan in 'Omrin', een afvalverwerkingsbedrijf, die leidt tot het vermijden van 3.721 ton CO2-eq extra per jaar; KLM heeft een groot deel van het grondmateriaal geëlektrificeerd; NS heeft een groot deel van de sprintervloot zelfstandig gemaakt en Schiphol past bijvoorbeeld walstroom toe.

Ik zie dat verschillende deelnemingen ook reeds een voorbeeldrol pakken. De onafhankelijke externe evaluatie van FMO toont bijvoorbeeld aan dat FMO een leidende en vooruitstrevende ontwikkelingsbank op het gebied van IMVO is. FMO zet hiervoor aanzienlijk meer menskracht en middelen in dan ontwikkelingsbanken van vergelijkbare grootte.¹ Ook ten aanzien van MVO-rapportage pakken verschillende deelnemingen een voorbeeldrol ten opzichte van *peers*. Zo vormen Schiphol, NS en Havenbedrijf Rotterdam volgens de Transparantiebenchmark de top drie in rapportage in de transportsector met scores van respectievelijk 89,5%, 88,9% en 88,0%. Dit blijkt uit de Transparantiebenchmark rapportage van 2019.

Tegelijkertijd is er ook tijd nodig voor verdere implementatie en ligt er ruimte voor verbetering ten aanzien van de naleving van de richtlijnen en MVO-doelstellingen. Gasunie en Havenbedrijf Rotterdam werken momenteel bijvoorbeeld nog aan de verankering van de United Nations Guiding Principles on Businesses and Human Rights (UNGPs). Daarnaast valt op dat de MVO-doelstellingen niet voor alle deelnemingen even concreet en traceerbaar zijn. De komende jaren is het aan de staatsdeelnemingen om zich hier verder op te ontwikkelen, invulling te geven aan de doelstellingen en deze ook te behalen. Als aandeelhouder volg ik dit nauwlettend en ben ik hier doorlopend met de deelnemingen over in gesprek. Indien hier onvoldoende invulling aan wordt gegeven, kan de staat als aandeelhouder de deelnemingen kritisch over MVO bevragen tijdens reguliere overleggen en eventueel in een aandeelhoudersvergadering. Transparantie is hierbij van belang. Ik rapporteer daarom jaarlijks over de naleving van de richtlijnen en voortgang op MVO-doelstellingen. Hierbij zal ik ook transparant zijn over de richtlijnen die niet worden nageleefd en doelstellingen die potentieel niet altijd gehaald worden. Ik heb er vertrouwen in dat de combinatie van het expliciteren van verwachtingen, doorlopende dialoog en rapportage de deelnemingen stimuleren om een voorbeeldfunctie te vervullen in de eigen sector ten aanzien van MVO.

Tot slot wordt mij gevraagd hoe de staatsdeelnemingen een bijdrage leveren aan verbetering van de wereld voor mens en milieu. Dit doen de staatsdeelnemingen op verschillende wijzen. Dit zit deels in de borging van de publieke belangen, FMO zet zich bijvoorbeeld in voor private sector ontwikkeling in ontwikkelingslanden; Gasunie stimuleert de energietransitie middels projecten ten aanzien van warmte, waterstof en CO2-opslag; NS levert een belangrijke bijdrage aan de bereikbaarheid van Nederland en TenneT investeert EUR 2 – 3 miljard per jaar in de uitbreiding van het elektriciteitsnet. Het komt ook terug in de MVO-inzet van de deelnemingen. Voorbeelden hiervan zijn de inspanning van Invest-NL om de plastic-recyclingcapaciteit te verdubbelen en de inzet van Gasunie om biodiversiteit in Nederland te stimuleren.

¹ Kamerstukken II 2020/2021, 34952, nr. 130

De leden van de fractie van D66 lezen dat staatsdeelnemingen enkel investeren in het buitenland als er een solide business case is, waarbij de risico's zich beperken tot het geïnvesteerde kapitaal. De leden van de D66-fractie vragen hoe hierbij rekening wordt gehouden met het belang van de Nederlandse consument en belastingbetaler bij internationale activiteiten van een staatsdeelneming.

De leden van de D66-fractie vragen zich in het kader van internationale activiteiten van staatsdeelnemingen af hoe de minister rekening houdt met het belang van de Nederlandse consument en belastingbetaler. Zoals opgenomen in de Nota Deelnemingen hoeven de in de strategie voorgenomen activiteiten van een deelneming zich niet te beperken tot het publieke belang in enge zin. Er kunnen gegronde redenen zijn om bredere activiteiten te ontplooiën. Kostenefficiëntie of een veranderende omgeving zijn daarvan voorbeelden. De strategische koers van de onderneming is de basis voor de investeringsvoorstellen die daaruit voortvloeien. Het initiatief voor investeringsplannen ligt bij het bestuur van de onderneming. Het is aan het bestuur om de juiste initiatieven te ondernemen om de publieke taken naar behoren te kunnen uitvoeren (belang van de Nederlandse consument) en tegelijkertijd de financiële continuïteit van de onderneming te waarborgen (belang van de Nederlandse belastingbetaler). Als het bestuur een investeringsplan heeft dat goedkeuring van de aandeelhouder worden bij de beoordeling van deze investeringen (zowel binnenlandse als buitenlandse) op hoofdlijnen de volgende onderwerpen betrokken: 1) strategie en publiek belang, 2) rendement, 3) risicoanalyse en risico-beheersingsmaatregelen en 4) implementatie.

Als onderdeel van deze toets, vraag ik de staatsdeelneming inzichtelijk te maken op welke manier de investering het publiek belang dient en of deze binnen de strategie van de onderneming past. Daarbij kijk ik in brede zin naar de mogelijke maatschappelijke effecten van de voorgenomen investeringen, waaronder de potentiële gevolgen hiervan voor de Nederlandse activiteiten en dus de Nederlandse consument. Bij gereguleerde deelnemingen kan dan gedacht worden aan het opvragen van het effect op de tarieven voor eindgebruikers. Ook weeg ik hierbij de financiële risico's van een potentiële investering.

Daarnaast stel ik waar nodig bijzondere eisen aan de vormgeving of inrichting van buitenlandse activiteiten (bijvoorbeeld juridische en financiële afscherming). De mate waarin de kernactiviteiten in Nederland op orde zijn en het eventuele track record dat de deelneming heeft opgebouwd in het buitenland weeg ik ook mee in het totaaloordeel over de investering. Bij de beoordeling kan ik mij bij laten staan door onafhankelijke juridische en financieel-economische adviseurs.

Door te vragen de bijdrage aan het publiek belang concreet te maken en door het inperken van de risico's wordt rekening gehouden met zowel het belang van de Nederlandse consument als het als het belang van de Nederlandse belastingbetaler.

De leden van de CDA-fractie vragen hoe vaak wordt getoetst of staatsdeelnemingen nog voldoende aansluiten bij de basis van het deelnemingenbeleid. Daarnaast vragen de leden van de CDA-fractie of de minister van elke staatsdeelneming kan aangeven wat het publiek belang is en waarom dat door de staat geborgd dient te worden. Deze leden vragen tevens hoe de minister dit publieke belang begrijpt. Zij vragen of de minister dit, zoals bij bedrijven gerelateerd aan kansspelen, begrijpt als het beter kunnen reguleren, controleren en veilig houden van een dienst is, of dat de minister dit publieke belang begrijpt als het veiligstellen van essentiële dienstverlening aan de burger, bijvoorbeeld energielevering of waarborgen dat iedereen in Nederland een bankrekening krijgt om te voorkomen dat mensen niet kunnen deelnemen aan de samenleving. Ook vragen deze leden hoe vaak de portefeuille wordt herijkt.

In een steeds veranderende omgeving dient de staat zich regelmatig de vraag te stellen of staatsaandeelhouderschap voor iedere staatsdeelneming nog steeds noodzakelijk is om publieke belangen te borgen. Elke staatsdeelneming wordt daarom eens in de zeven jaar geëvalueerd. De hoofdvraag van die evaluatie is of het aandeelhouderschap als aanvullend borgingsinstrument,

naast wet- en regelgeving en toezicht, nog steeds toegevoegde waarde heeft en daarmee wenselijk is. Op deze wijze wordt de portefeuille voortdurend herijkt. In het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen 2021 vindt u de evaluaties van het laatste jaar. Voor 2020 was dit Havenbedrijf Rotterdam.

In het geval van een staatsdeelneming is er sprake van een publiek belang waarvan de staat heeft besloten dat het voor de borging ervan gewenst is om risicodragend te investeren in de bewuste onderneming. De publieke belangen die de deelnemingen borgen zijn divers van aard. Voor TenneT is het publiek belang bijvoorbeeld gericht op een betrouwbare elektriciteitsvoorziening in Nederland, terwijl dit voor Nederlandse Loterij gericht is op het uitvoeren van het kansspelbeleid door het creëren van een verantwoord, betrouwbaar en legaal aanbod van kansspelen. Ik rapporteer jaarlijks over de publieke belangen die de deelnemingen borgen in het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen.

De leden van de CDA-fractie horen graag de mening van de minister over MVO binnen staatsdeelnemingen.

Als onderdeel van het vernieuwde MVO-beleid is de staat als aandeelhouder dit jaar actief het gesprek aangegaan met de staatsdeelnemingen over hun MVO-ambities en naleving van internationale richtlijnen. Hieruit blijkt dat de deelnemingen veel doen op MVO-terrein en de meeste internationale richtlijnen reeds naleven. Ik verwijs ook naar de antwoorden op bovenstaande vragen van de D66-fractie waarin ik aangeef dat de deelnemingen voortvarend aan de slag zijn gegaan met het formuleren van MVO-doelstellingen en dat verschillende deelnemingen reeds een voorbeeldrol pakken. Zoals ook aangegeven in reactie op de vragen van de D66-fractie ligt er tegelijkertijd ook ruimte voor verbetering. De komende jaren is het aan de staatsdeelnemingen om zich hier verder op te ontwikkelen en invulling te geven aan de MVO-doelstellingen. Als aandeelhouder zal ik zorg dragen dat de deelnemingen ambitieus blijven inzetten op MVO en blijf ik hier doorlopend met de deelnemingen over in gesprek.

De leden van de CDA-fractie vragen naar het uitkeringspercentage van het dividend. Hoe verklaart de minister deze stijging in een coronajaar, ook gezien de daling van het eigen vermogen van staatsdeelnemingen van 38,6 miljard euro in 2019 naar 27,9 miljard euro in 2020 en de gehalveerde omzet en grote verliezen in 2020?

Het gemiddelde uitkeringspercentage van dividend was in 2020 54 procent en in 2019 24 procent. Het uitkeringspercentage kan tussen deze jaren niet één op één vergeleken worden. Het gemiddelde uitkeringspercentage wordt alleen berekend over de staatsdeelnemingen die een positief resultaat hebben behaald (de deelnemingen die verlies maken, vallen daar dus buiten). Door Covid-19 zijn dit minder staatsdeelnemingen dan in 2019. Van de staatsdeelnemingen met een positief resultaat (die dus weinig tot geen financiële hinder van Covid-19 ondervonden), werd bovendien een relatief groter deel van de nettowinst als dividend uitgekeerd. Dit heeft het gemiddelde uitkeringspercentage positief beïnvloed. Tot slot is het uitkeringspercentage ook positief beïnvloed doordat de deelnemingen die in 2020 een verlies hebben gerealiseerd (en dus nu niet meer meetellen), in 2019 slechts een gering percentage dividend uitkeerden.

In absolute zin heeft de staat iets minder dividend ontvangen dan in 2019. De staat heeft in 2020 namelijk EUR 713 miljoen dividend ontvangen. Dit is een daling ten opzichte van 2019, toen EUR 753 miljoen dividend is ontvangen. De staatsdeelnemingen die in 2020 hard zijn geraakt door Covid-19, hebben over 2020 geen dividend uitgekeerd.

De leden van de CDA-fractie vragen in hoeverre de staatsdeelnemingen de aangevraagde NOW-steun volledig nodig hebben gehad en als dit niet het geval was, of zij (een deel van) de steun ook weer hebben teruggestort.

Onderstaande tabel geeft de NOW-steun in miljoenen weer per staatsdeelneming. Voor de eerste NOW-aanvraagperiode is voor sommige ondernemingen de definitieve tegemoetkoming reeds bepaald. In de gevallen waarbij de definitieve tegemoetkoming lager was dan het betaalde voorschot, is dit terugbetaald. De definitieve vaststelling van NOW 1 heeft voor KLM, NS en Thales nog niet plaatsgevonden. De vaststelling is momenteel onderhanden bij het UWV of in afwachting van de accountantscontrole. NS heeft reeds een groot gedeelte van de NOW 1 terugbetaald, omdat de voorwaarden van de Beschikbaarheidsvergoeding OV bepalen dat voor het hoofdrailnet geen gebruik mag worden gemaakt van de NOW-regeling. Voor de NOW-rondes 2 t/m 6 is de deadline voor de definitieve berekening nog niet verstreken. Daarom zijn hieronder voor die periodes alleen de voorschotten opgenomen.

Tabel 1: NOW-steun in miljoenen per staatsdeelneming

		Holland Casino	KLM	Schiphol	NS	Thales
NOW 1	Ontvangen voorschot	31,9	345	30,7	92,8	6
	Definitieve tegemoetkoming	38,9	n.n.b.	37,4	n.n.b.	n.n.b.
	Terugbetaald (-) of aanvullend ontvangen (+) (betreft ontvangen voorschot – definitieve tegemoetkoming)	+ 7,0	n.n.b.	+ 6,7	- 85,7	n.n.b.
NOW 2-6	Ontvangen voorschot	165,7 ²	1.163	109,4	31,5	0
Totaal	NOW ontvangen (totaal ontvangen definitief NOW 1 en voorschotten NOW 2 t/m 6)	204,6	1.508	146,8	38,6	6

De leden van de SP-fractie lezen dat de minister een lijst heeft verstrekt van goedgekeurde investeringsvoorstellen van staatsdeelnemingen. Vier van de dertien goedgekeurde investeringsvoorstellen betreffen buitenlandse investeringen door Nederlandse staatsdeelnemingen. Deze leden hebben eerder hun zorgen geuit over buitenlandse investeringen door staatsdeelnemingen welke er onder andere toe leiden dat Nederlandse bedrijven, waaronder staatsdeelnemingen, concurreren op het Nederlandse spoor met Duitse staatsbedrijven. Zij zijn hierover nog altijd niet enthousiast en vinden dat Nederlandse staatsdeelnemingen vooral dienen te investeren in Nederland. Hoe groot is het risico dat Nederland loopt bij deze investeringen? Hoe ontwikkelt de totale waarde van buitenlandse investeringen door Nederlandse staatsdeelnemingen zich in de afgelopen tien jaar? Welke buitenlandse investeringen zijn het afgelopen jaar gedaan door Nederlandse staatsdeelnemingen?

De leden van de SP-fractie vragen hoe groot het risico is dat Nederland loopt bij buitenlandse investeringen. Het is niet mogelijk om exact aan te geven hoe groot het risico is dat Nederland loopt bij alle buitenlandse investeringen tezamen. Ieder investeringsvoorstel is immers uniek. Daarom houd ik bij de beoordeling van het investeringsvoorstel en de bijbehorende risico's rekening met de specifieke feiten en omstandigheden van het geval. In gesprekken met de deelneming probeer ik mij een beeld te vormen van de kans dat een risico zich voordoet en wat daarvan de mogelijke (financiële) consequentie is. De staatsdeelneming behoort daarbij inzichtelijk te maken welke beheersmaatregelen zij, op organisatie- of projectniveau, heeft getroffen om de risico's te mitigeren.

Daarnaast vragen de leden van de SP-fractie hoe de totale waarde van buitenlandse investeringen door Nederlandse staatsdeelnemingen zich in de afgelopen tien jaar ontwikkelen.

² Voor NOW 2-6 wordt geschat dat EUR 30,6 miljoen aan voorschot te veel is overgemaakt. Dit bedrag wordt teruggestort, wanneer de definitieve tegemoetkoming is vastgesteld.

In de jaarverslagen Beheer Staatsdeelnemingen van voorgaande jaren is sinds 2017 gerapporteerd over de waarde van buitenlandse investeringen per deelneming. Deze gegevens zijn weergegeven in onderstaand overzicht.

Tabel 2: Totale buitenlandse activa (in euro's miljoenen)

	2017	2018	2019	2020
BNG Bank	605	534	539	508
Gasunie	1.996	2.116	2.328	2.354
HbR	76	164	176	153
NS	1.324	1.342	3.591	3.687
Schiphol	1.026	1.071	1.281	1.129
TenneT	15.519	16.067	16.977	19.637
Thales	6,6	5,7	-	-
Invest-NL	-	-	-	2,2
UCN	608	706	630	627
Totaal	21.161	22.006	25.522	28.098

Ook vragen de leden van de SP-fractie welke buitenlandse investeringen in het afgelopen jaar zijn gedaan door Nederlandse staatsdeelnemingen. In 2021 zijn, tot nu toe, alleen door TenneT investeringen gedaan in het buitenland. Het betreft 10 wettelijk verplichte investeringen in het elektriciteitsnetwerk ten behoeve van de energietransitie in Duitsland.

De leden van de SP-fractie vragen hoeveel werknemers bij staatsdeelnemingen zijn ontslagen tijdens de coronacrisis. Kan de minister tevens per staatsdeelneming aangeven hoe de grootte van het personeelsbestand zich de komende jaren naar verwachting zal ontwikkelen? Indien dat niet mogelijk is vragen zij de minister aan te geven bij welke staatsdeelnemingen de minister een inkrimping van het personeelsbestand voorziet en om welke reden.

In de beantwoording van de Kamervragen over het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen heb ik uw Kamer geïnformeerd over ontslagen sinds de COVID-19 crisis van de deelnemingen die steun hebben ontvangen. In veel gevallen hebben de generieke steunmaatregelen van het kabinet gezorgd voor behoud van werkgelegenheid, ook bij deze staatsdeelnemingen. Dat neemt niet weg dat sommige staatsdeelnemingen moeten kijken hoe ze financieel gezond kunnen blijven of weer kunnen worden. Het is aan de deelnemingen om eventuele maatregelen te nemen met oog op het behoud van die financiële continuïteit om zo de publieke belangen te kunnen blijven borgen. De onzekerheid over de (economische) gevolgen van COVID-19 betekent dat de prognoses voor de deelnemingen niet in steen gebeiteld zijn. Dat maakt ook dat eventuele maatregelen continu moeten worden herijkt.

Ik heb de informatie die ik reeds met u heb gedeeld over de ontslagen sinds de COVID-19 crisis van de deelnemingen die steun hebben ontvangen aangevuld met de ontwikkelingen in het personeelsbestand waar de betreffende deelnemingen rekening mee houden.

- Sinds de COVID-19 crisis hebben in totaal 456 (interne) medewerkers Schiphol verlaten. 370 daarvan zijn vertrokken als onderdeel van de reorganisatie van Schiphol. Circa 15% van die 370 zijn gedwongen vertrokken. Schiphol verwacht de komende periode geen verdere inkrimping van het personeelsbestand, omdat zij het huidige personeelsbestand nodig acht voor de kwalitatieve uitvoering van haar dienstverlening.
- Bij KLM hebben ongeveer 5750 FTE de groep verlaten (ultimo augustus 2021). Deze medewerkers zijn niet als onderdeel van een gedwongen ontslagronde vertrokken. Ook KLM verwacht op dit moment geen verdere grootschalige inkrimping van het personeelsbestand. Gedwongen ontslagen zijn dus niet voorzien.
- Holland Casino heeft eveneens een uitgebreide herstructurering achter de rug. Bij Holland Casino zijn er sinds de COVID-19 crisis 238 medewerkers gedwongen ontslagen en 34

medewerkers vrijwillig vertrokken. Door de meest recente COVID-19 maatregelen is de ontwikkeling van het personeelsbestand echter moeilijk te voorspellen.

- NS wordt tevens hard geraakt door de COVID-19 crisis. Bij NS zijn er geen medewerkers als gevolg van de COVID-19 crisis ontslagen. NS bespaart daarom de komende jaren EUR 1,4 miljard, onder andere door het inkrimpen van het personeelsbestand met circa 2.300 banen via natuurlijk verloop.
- Bij Thales zijn geen medewerkers als gevolg van de COVID-19 crisis ontslagen. Thales voorziet ook geen inkrimping van het personeelsbestand, maar juist een groei.

De leden van de SP-fractie vragen hoe de salariering van bestuurders van staats- een beleidsdeelnemingen zich heeft ontwikkeld ten opzichte van salarissen in de private sector en ten opzichte van de werknemers van deze staats- en beleidsdeelnemingen.

Op 1 oktober 2021 heb ik uw Kamer meegedeeld, dat ik geen eigen cijfers beschikbaar heb van bestuurdersbeloningen van private ondernemingen.³ Om toch een vergelijking te kunnen maken is informatie over de ontwikkelingen van de totale bestuurdersbeloningen (vaste en variabele componenten) van Nederlandse beursgenoteerde bedrijven opgenomen in de Amsterdam Midkap Index (AMX-index) geraadpleegd. Uit die vergelijking valt onder andere op te maken dat CEO's van AMX-bedrijven zes keer zoveel verdienen als CEO's van staatsdeelnemingen, gemeten naar de verhouding tussen de medianen. Voor CFO's is dat vier keer zoveel.

Herijkingen van het beloningsbeleid van staatsdeelnemingen in de periode 2015-2021 hebben geleid tot een matiging van maximale beloningen (in sommige gevallen tot een gelijkblijvende beloning). Onderdeel van de herijkingen is dat de arbeidsovereenkomst van bestuurders gelijk moet lopen aan de benoemingsperiode, waardoor bestuurders bij afloop van hun benoemingstermijn geen vertrekvergoeding krijgen.⁴ Geen enkele bestuurder ontvangt meer dan 20% van de vaste beloning aan variabele beloning. Voor een aantal deelnemingen is een variabele component geen onderdeel van het beloningsbeleid. Ook heeft een aantal deelnemingen (bijvoorbeeld Holland Casino, Schiphol) in 2020 geen variabele beloning uitgekeerd in verband met Covid-19. Bij de NS heeft het bestuur vrijwillig hun vaste beloning met 10% verlaagd en van de mogelijkheid om bonussen toe te kennen werd al eerder afgezien. De beloningsontwikkeling in de afgelopen jaren is daarmee in de meeste gevallen beperkt gebleven tot indexatie. In aanvulling daarop vraagt u naar de ontwikkeling van salariering van bestuurders van beleidsdeelnemingen. Hiervoor geldt dezelfde conclusie als voor staatsdeelnemingen: eventuele stijging van het vaste salaris is ook bij beleidsdeelnemingen doorgaans beperkt tot indexatie.

In de eerdere beantwoording wordt tevens verwezen naar de tabel uit het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen 2020 met beloningsverhoudingen tussen werknemers en CEO's van staatsdeelnemingen. Het gemiddelde verhoudingsgetal is over de jaren heen afgenomen (van 6,0 in 2017 naar 5,0 in 2020), waaruit valt op te maken dat het verschil tussen de beloningen van voorzitters van raden van bestuur en werknemers van deelnemingen over de afgelopen jaren gemiddeld kleiner is geworden. Voor beleidsdeelnemingen heb ik deze cijfers niet.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen of de minister vindt dat alle staatsdeelnemingen Paris-proof doelstellingen moeten hebben, welke ook vertaald worden in CO₂-reductiedoelstellingen in lijn met Parijs. De leden vragen ook of staatsdeelnemingen daar waar zij in relevante sectoren actief zijn daar wat de minister betreft een voortrekkersrol in dienen te vullen. Daarnaast vragen de leden op welke manier de minister vanuit deelnemingen ondernemerschap op maatschappelijke waardencreatie stimuleert.

³ Kamerstukken II 2021-2022, 28165, nr. 355, vraag 20.

⁴ De deelneming is zelf verantwoordelijk voor het sluiten van arbeidsovereenkomst en zal zich daarbij moeten houden aan wat daarover is opgenomen in het door de algemene vergadering van aandeelhouders vastgestelde beloningsbeleid. Ten tijde van de herijking van het beloningsbeleid bestaande arbeidsovereenkomsten zijn ongewijzigd gelaten.

In het Klimaatakkoord van Parijs is afgesproken dat de opwarming van de aarde wordt beperkt tot minder dan twee graden Celsius ten opzichte van het pre-industriële tijdperk, waarbij het streven is om de opwarming te beperken tot anderhalve graad. Het nationale Klimaatakkoord geeft invulling aan deze ambitie met het centrale doel om uitstoot van broeikasgassen in Nederland met 49% terug te dringen ten opzichte van 1990.

Zoals aangegeven in het MVO-beleid staatsdeelnemingen verwacht ik van staatsdeelnemingen dat zij in lijn met nationale en internationale milieueisen opereren, waaronder het Klimaatakkoord van Parijs.⁵ Daarnaast verwacht ik als aandeelhouder dat staatsdeelnemingen binnen hun sector vooroplopen in klimaat- en milieuprestaties, zoals ook aangegeven in reactie op de vragen van de leden van de fractie van D66. Het is aan staatsdeelnemingen zelf om hier verder invulling aan te geven.

Ik stimuleer deelnemingen op het gebied van ondernemerschap op maatschappelijke waardecreatie met het aangescherpte MVO-beleid, zoals verder toegelicht in reactie op de vragen van de D66-fractie.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen of de minister wil specificeren hoe MVO-beleid van staatsdeelnemingen wordt beoordeeld en afdwingbaar wordt gemaakt vanuit de staat. Wat zijn de overwegingen om deze afdwingbaarheid wel/niet verder aan te scherpen? De leden vragen daarnaast naar een kader voor het beoordelen van MVO-doelstellingen. De leden vragen ook of de minister bereid is om van staatsdeelnemingen, met name in de energie- en transportsector, te vragen of zij een transitieplan op weg naar net-zero kunnen opstellen, inclusief milestones op basis waarvan de voortgang periodiek kan worden getoetst.

Zoals ook benoemd door de heer Claassen in het door uw Kamer georganiseerde rondetafelgesprek 'Staatsdeelnemingen en maatschappelijk verantwoord ondernemen' van 15 november 2021, is MVO momenteel niet wettelijk afdwingbaar. Er is geen privaatrechtelijk kader voor MVO. De staat heeft als aandeelhouder dan ook geen wettelijke bevoegdheden om MVO-beleid direct af te dwingen bij staatsdeelnemingen. De afdwingbaarheid vanuit de staat als aandeelhouder is daarom meer indirect vormgegeven. Dit begint bij de vormgeving van een expliciet MVO-beleid waarin de verwachtingen van de staat als aandeelhouder kenbaar zijn gemaakt. De staat voert gesprekken met de deelnemingen over de naleving van dit beleid. Indien er onvoldoende invulling gegeven wordt aan het MVO-beleid, kan de staat als aandeelhouder de deelnemingen kritisch over MVO bevragen tijdens reguliere overleggen en eventueel in een aandeelhoudersvergadering. Daarnaast rapporteert de staat als aandeelhouder over de naleving van de richtlijnen en voortgang op MVO-doelstellingen. Hierbij ben ik ook transparant over de richtlijnen die niet worden nageleefd en doelstellingen die potentieel niet altijd gehaald worden. Deze inspanningen maken gezamenlijk dat het MVO-beleid niet vrijblijvend is. Tot slot onderzoek ik hoe ik MVO kan verankeren in andere aandeelhoudersbevoegdheden zoals het goedkeuren van investeringen en benoemingen.

In het kader van wettelijke afdwingbaarheid heeft de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking in de Kamerbrief van 5 november 2021 aangegeven dat een wettelijke verplichting voor gepaste zorgvuldigheid wenselijk is.⁶ Een dergelijke verplichting houdt in dat bedrijven privaatrechtelijk verplicht worden om interne processen in lijn te brengen met de OESO-richtlijnen en UNGP's. De wenselijkheid voor een wettelijke verplichting blijkt uit verschillende studies naar een effectievere invulling van IMVO-beleid, de evaluatie van bestaand beleid en de ervaringen van landen die al wetgeving hebben. Het kabinet heeft daarbij een voorkeur voor een Europese gepaste zorgvuldigheidsverplichting. Dit zorgt voor een grotere impact in de keten en borgt een gelijk speelveld voor bedrijven. Op basis van de Nederlandse inzet ligt het in lijn der verwachting dat een dergelijke verplichting van toepassing zal zijn op de meeste staatsdeelnemingen.

⁵ Kamerstukken II 2019-2020, 28.165, nr. 137.

⁶ Kamerstukken II 2021-2022, 26485 nr. 377

De leden van de GroenLinks-fractie vragen daarnaast naar een kader voor het beoordelen van MVO-doelstellingen. De staat als aandeelhouder toetst MVO-doelstellingen aan verschillende criteria, zoals benoemd in het MVO-beleid staatsdeelnemingen.

De criteria zijn als volgt:

- Relevant voor de bedrijfsactiviteit en duurzaamheidsuitdagingen die hiermee gepaard gaan
- Relevant voor de publieke belangen die de specifieke deelneming borgt
- Lange termijn
- Traceerbaar (maar niet per definitie kwantificeerbaar)
- Duidelijk en goed te communiceren

Deze criteria zijn gekozen om te zorgen dat staatsdeelnemingen materiële thema's kiezen waarbij de voortgang voor een langere periode gemonitord kan worden. Een groot deel van de MVO-doelstellingen voldoet momenteel aan deze criteria. Zoals ook blijkt uit het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen 2020 ligt er ook nog ruimte voor verbetering. Als aandeelhouder ben ik hierover in gesprek met de deelnemingen.

De leden vragen ook of ik bereid ben om deelnemingen te vragen een transitieplan op weg naar net-zero op te stellen. Zoals gerapporteerd in het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen 2020 hebben veel deelnemingen doelstellingen gesteld voor de weg naar net-zero. Dit geldt met name voor deelnemingen in de energie- en transportsector, in lijn met de gedachte dat klimaat en milieu met name voor deze deelnemingen relevant ('materieel') zijn. AFKL, Gasunie, Havenbedrijf Rotterdam en KLM hebben bijvoorbeeld CO2-reductiestellingen voor 2030 geformuleerd en ook NS zet zich in voor fossielvrij ondernemen. Als aandeelhouder ben ik met de deelnemingen in gesprek over het transitiepad naar deze doelstellingen, zodat de voortgang traceerbaar is. In het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen van 2021 zal worden gerapporteerd over de voortgang ten aanzien van deze doelstellingen.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen of de minister vindt dat staatsdeelnemingen als de Volksbank en ABN AMRO identieke of zelfs meer ambitieuze MVO-verplichtingen zouden moeten hebben dan commerciële banken. Zij vragen bovendien waaruit blijkt dat hier op dit moment sprake van is.

Zoals eerder ook aangegeven in mijn antwoord aan uw fractie aangaande de afdwingbaarheid van MVO-beleid bij staatsdeelnemingen, heeft de staat als aandeelhouder geen wettelijke bevoegdheden om MVO-verplichtingen te eisen. De afdwingbaarheid vanuit de staat als aandeelhouder is daarom meer indirect vormgegeven. In algemene zin verwacht ik van alle deelnemingen dat zij een voorbeeldrol vervullen op het gebied van MVO in hun eigen sector. Bij ABN AMRO en de Volksbank sta ik meer op afstand, aangezien aandeelhouderschap is belegd bij NLFI. NLFI heeft nadrukkelijk oog voor maatschappelijk verantwoord ondernemen. De dialoog over ESG (Environmental, Social & Governance) en de ontwikkelingen die daarin plaatsvinden voert NLFI op doorlopende basis met haar deelnemingen. NLFI streeft het verbeteren van het duurzame profiel van de deelnemingen na en stimuleert als aandeelhouder het vergroten van de transparantie van de deelnemingen op het gebied van MVO.

NLFI heeft mij toegelicht dat ABN AMRO en de Volksbank reeds meerdere jaren een focus op diverse ESG-onderwerpen hebben. Zo zijn ABN AMRO en de Volksbank bij meerdere ESG-gerelateerde initiatieven aangesloten zoals de Principles for Responsible Banking en het Partnership for Carbon Accounting Financials (PCAF). Bij een aantal van deze initiatieven zijn de banken (mede)initiatiefnemer geweest en tonen daarmee een voortrekkersrol. Ik vind het goed om te constateren dat deze banken die rol nemen.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen wat de visie is van de minister op de inzet van het staatsdeelnemingeninstrument om economische veiligheid en strategische autonomie te bevorderen.

Het kabinet is terughoudend met het investeren van kapitaal in nieuwe deelnemingen. Het aandeelhouderschap is niet het eerst aangewezen instrument om publieke belangen te borgen. Er moeten zwaarwegende redenen zijn om risicodragend te participeren in vennootschappen. De vraag of de inzet van een staatsdeelneming een instrument kan zijn om een specifiek publiek belang te borgen moet per geval worden bekeken. Onder economische veiligheid en strategische autonomie kunnen specifieke publieke belangen vallen waar een deelneming een bijdrage kan leveren aan de borging daarvan. Zo zijn er bijvoorbeeld deelnemingen in de energiesector, een van de vitale sectoren van Nederland.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen mij te reflecteren op wat ik de afgelopen ambtsperiode heb bereikt in de portefeuille staatsdeelnemingen.

Een belangrijk resultaat van de afgelopen periode is dat maatschappelijk verantwoord ondernemen een prominente plek in het deelnemingenbeleid heeft gekregen. Ook op het gebied van diversiteit in de raden van bestuur en raden van commissarissen zijn grote stappen gezet. Ik ben trots dat het aantal deelnemingen dat voldoet aan het streven van 30% vrouwen in de raden van bestuur en raden van commissarissen de afgelopen jaren is toegenomen. Zo voldeed in 2017 50% van de raden van bestuur en 75% van de raden van commissarissen aan dit streven.⁷ Ultimo 2020 is dit gestegen naar respectievelijk 70% en 92%. Daarnaast is de informatievoorziening over staatsdeelnemingen aan de Kamer de afgelopen jaren geïntensiveerd. Naast het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen stuur ik de Kamer ieder jaar een vooruitblik voor het komende jaar. In die brief deel ik tevens het meest recente overzicht met goedgekeurde investeringen. Verder heb ik het jaarverslag uitgebreid en informeer ik u regelmatig over de ontwikkelingen bij deelnemingen via Kamerbrieven.

Voor mij waren onder andere de oprichting van Invest-NL, Invest-International, de participatie in Air-France KLM en de kapitaalbehoefte van TenneT belangrijke thema's. Uiteraard heeft ook de COVID-19 crisis een significante impact op de staatsdeelnemingen. Een aantal staatsdeelnemingen is hard geraakt en heeft generieke, sectorale of specifieke steun van de staat ontvangen, zodat zij het publiek belang kunnen blijven borgen. Ook in de COVID-19 crisis spelen de staatsdeelnemingen een belangrijke rol. NS, Schiphol en Havenbedrijf Rotterdam zorgen er bijvoorbeeld voor dat Nederland bereikbaar is gebleven en blijft. TenneT en Gasunie voorzien ons van een betrouwbare energie-infrastructuur en BNG Bank en NWB Bank dragen bij aan de (financiële) stabiliteit van (semi)publieke organisaties.

De leden van de Partij voor de Dieren-fractie vragen naar een reflectie op het bestaansrecht van staatsdeelnemingen. Wat rechtvaardigt volgens het kabinet het bestaan van private bedrijven? En wat rechtvaardigt het bestaan van staatsdeelnemingen? Voorts stellen de leden van de Partij voor de Dieren-fractie dat private beursgenoteerde bedrijven verantwoording moeten afleggen aan hun aandeelhouders over winst en staatsbedrijven verantwoording moeten afleggen aan de staat over waardecreatie. De leden van de Partij voor de Dieren-fractie vragen of de minister erkent dat als staatsdeelnemingen de belangrijkste maatschappelijke problemen van deze tijd verergeren, zij geen recht van bestaan kunnen hebben. De leden van de Partij voor de Dieren-fractie vragen bovendien of het kabinet bereid is om te stoppen met het oprichten van nieuwe fossiele staats- en beleidsdeelnemingen. Waarom wel of niet? Indien wel, hoe zou dit beleid vorm kunnen krijgen? Indien niet, waarom niet en kan de minister dan ingaan op wat het bestaansrecht nog is van publiek gefinancierde fossiele deelnemingen die het publieke belang schaden omdat zij de klimaatcrisis verergeren?

⁷ Gecorrigeerd voor de staatsdeelnemingen met slechts één bestuurder of commissaris.

Het aandeelhouderschap van de staat in staatsdeelnemingen begint bij publieke belangen. Met de vormgeving als onderneming beoogt de staat op een doelmatige, zakelijke manier de publieke belangen te borgen. Publiek aandeelhouderschap brengt bepaalde maatschappelijke verantwoordelijkheden voor staatsdeelnemingen met zich mee. Van staatsdeelnemingen verwacht ik dat zij een voorbeeldrol vervullen, bijvoorbeeld op het gebied van MVO.

Staatsdeelnemingen leggen verantwoording af met hun eigen jaarverslag. In hun jaarverslagen gaan de deelnemingen niet alleen in op de financiën, maar ook op de borging van het publiek belang en de waarde die zij op de lange termijn creëren.

Het kabinet is terughoudend met het investeren van kapitaal in nieuwe deelnemingen. Het aandeelhouderschap is niet het eerst aangewezen instrument om publieke belangen te borgen. Er moeten zwaarwegende redenen zijn om risicodragend te participeren in vennootschappen. De vraag of de inzet van een staatsdeelneming een instrument kan zijn om een specifiek publiek belang te borgen moet per geval worden bekeken. Periodiek wordt van iedere staatsdeelneming geëvalueerd of het aandeelhouderschap van de staat nog steeds het juiste instrument is om de publieke belangen te borgen. Indien dat niet het geval is, kan de deelneming worden afgestoten.

De leden van de Partij voor de Dieren-fractie vragen of het kabinet bereid is om Bonaire Brandstof Terminals B.V. alsnog van nieuwe statuten te voorzien, waarin staat dat geen nieuwe fossiele infrastructuur zal worden aangelegd. Zo ja, hoe ziet het plan eruit? Zo nee, kan de minister dan uitleggen hoe het in stand houden van het aanbod van fossiele brandstoffen voor de komende 30 tot 40 jaar door nieuwe fossiele infrastructuur aan te leggen bijdraagt aan de transitie naar een duurzame energievoorziening, wat volgens de website van Bonaire Brandstof Terminals B.V.⁸ één van de doelen is van deze beleidsdeelneming?

Namens de staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat (EZK) (Klimaat en Energie) beantwoord ik de vragen van de leden van de Partij voor de Dieren-fractie over Bonaire Brandstof Terminal (BBT). De oprichting van BBT moet vooral bezien worden in het licht van de urgentie om de benodigde toevoer van brandstoffen voor de elektriciteits- en drinkwaterproductie en het weg- en luchtverkeer van Bonaire op een veilige manier te kunnen garanderen. Voor een groot deel gaat BBT zich richten op het realiseren van opslag voor brandstof voor verkeer van, naar en op het eiland Bonaire. Het is onwaarschijnlijk dat op korte termijn gevlogen en getransporteerd kan worden op volledig duurzame wijze, zeker gelet op de grotendeels intercontinentale luchtvaart, die goed is voor ongeveer 30 à 40% van de brandstofopslag van de beleidsdeelneming. De opslagfaciliteit voor brandstof voor elektriciteitsproductie omvat slechts circa 30% van de opslagen die BBT zal realiseren. Om deze reden acht het kabinet het van belang dat BBT de benodigde brandstofopslagen gaat realiseren.

Niettemin heeft verduurzaming op Bonaire de aandacht van het kabinet. EZK werkt aan een plan voor BBT voor investeringen in hernieuwbare energie op Bonaire, aangezien BBT op verzoek van de Kamer een statutair doel erbij heeft gekregen waardoor BBT een rol kan spelen in verdere verduurzaming op Bonaire. Voor dit plan reserveert EZK bij najaarsnota 2021 maximaal 10 miljoen euro. Hiermee kan BBT aanvullend kapitaal aantrekken, voor investeringen in duurzame energie op Bonaire. BBT is in gesprek met de betrokken partijen op Bonaire om op korte termijn stappen te zetten in de verduurzaming van de elektriciteitsproductie. Daarmee borgt BBT én de garantie voor elektriciteits- en drinkwaterproductie en het weg- en luchtverkeer van Bonaire op een veilige manier én kan BBT stappen zetten in de verduurzaming van elektriciteitsproductie op Bonaire.

Op verzoek van uw Kamer, middels de motie Boucke c.s., laat EZK ook een routekaart naar een 100 procent duurzame energievoorziening in Caribisch Nederland opstellen. Hierbij wordt ook gekeken naar de rol van BBT in verduurzaming op Bonaire. De staatssecretaris van EZK – Klimaat en Energie verwacht de routekaart januari 2022 naar uw Kamer te sturen.

⁸<https://www.bbtbonaire.com>

De leden van de Partij voor de Dieren-fractie vragen of de minister bereid is om periodiek aan de Kamer te rapporteren over de gesprekken over MVO en daarbij specifiek in te gaan op het vrijblijvende karakter daarvan. De leden vragen ook welke manieren er zijn om een klimaatplicht voor staats- en beleidsdeelnemingen te regelen. Daarnaast vragen de leden of de minister het belang van niet-financiële informatie erkent en of de minister bereid is om het advies van de Rekenkamer op te volgen en duurzaamheidsrapportages op basis van de Monitor Brede Welvaart voor staatsdeelnemingen verplicht te stellen. De leden vragen welke rol de Monitor Brede Welvaart bij de deelnemingen momenteel speelt in het nemen van beslissingen en welke manieren er zijn om de Monitor Brede Welvaart meer sturend te laten zijn in de besluitvorming. De leden vragen ook of de minister het ermee eens is dat het logisch is als de andere indicatoren van de Monitor Brede Welvaart passen bij de "core business" van de deelnemingen.

Als aandeelhouder vind ik ook niet-financiële informatie van groot belang en rapporteer ik jaarlijks in het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen over de voortgang op de MVO-doelstellingen en naleving van de richtlijnen. Daarmee rapporteer ik ook op hoofdlijnen over de gesprekken die gevoerd worden over MVO. De gesprekken met de staatsdeelnemingen over MVO hebben namelijk primair betrekking op de MVO-doelstellingen en de naleving van de richtlijnen. Deze focus in gesprekken is nodig om uniformiteit te creëren in de gesprekken ondanks de diversiteit in deelnemingen en verscheidenheid aan materiële thema's.

Zoals ook aangegeven in de reactie op de vragen van de leden van de fractie van GroenLinks is het MVO-beleid niet vrijblijvend. Er is momenteel geen wettelijk kader om MVO of een klimaatplicht af te dwingen. De staat als aandeelhouder heeft daarom met het vernieuwde MVO-beleid gekozen voor een meer indirecte afdwingbaarheid, ook met betrekking tot klimaat. Ten aanzien van een wettelijk kader volg ik verschillende ontwikkelingen in Europees verband nauwgezet. Ik kom hierbij ook graag terug op een toezegging die ik heb gedaan richting de heer Van Raan (PvdD) in het VAO van 13 april 2021 om "nog een keer te kijken naar hoe gewerkt kan worden aan meer transparantie". Dit onderwerp is ook in Europees verband een belangrijk gespreksonderwerp. Zo heeft de Europese Commissie op 21 april 2021 een voorstel voor de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) aangenomen. Een belangrijk onderdeel van het voorstel is om de Transparantierichtlijn te verbreden en van toepassing te laten zijn op alle grote ondernemingen, en duurzaamheidsrapportage te onderwerpen aan een audit. Dit zal betekenen dat bijna alle staatsdeelnemingen volgens de CSRD moeten gaan rapporteren over hun invloed op duurzaamheidsfactoren. De Europese Commissie werkt daarnaast ook aan een wetgevend voorstel 'Sustainable Corporate Governance'. De minister van Buitenlandse Zaken heeft de Nederlandse inzet voor dit voorstel op 5 november 2021 aan de Tweede Kamer verzonden.⁹ Mijn verwachting is dat deze nationale en internationale initiatieven de transparantie van staatsdeelnemingen en bedrijven in het algemeen, zullen bevorderen.

De leden van de Partij voor de Dieren-fractie vragen naar de rol die de Monitor Brede Welvaart speelt bij staatsdeelnemingen. Voor staatsdeelnemingen kunnen de indicatoren van de Monitor Brede Welvaart behulpzaam zijn om de impact die bedrijven hebben door maatschappelijk verantwoord te ondernemen te meten. In de Monitor Brede Welvaart komen de United Nation's Sustainable Development Goals (SDG's) terug. Staatsdeelnemingen gebruiken deze SDG's o.a. bij het bepalen en inzichtelijk maken van hun MVO-doelstellingen.

De leden van de Partij voor de Dieren-fractie vragen of de minister het eens is dat de MVO-doelen SMART geformuleerd moeten worden. De leden vragen ook of er in het Jaarverslag voortaan vooral gekeken moet worden naar de effecten van het MVO-beleid in plaats van de doelen zelf en waarom de minister dat in het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen van 2020 niet heeft gedaan. Daarnaast vragen de leden waar de Kamer kennis kan nemen van de effecten van het gevoerde beleid op de brede welvaart. De leden vragen tot slot waarom er in het Jaarverslag

⁹ Kamerstukken II 2021-2022, 26485-377

Beheer Staatsdeelneming niet gerapporteerd wordt over MVO-beleid van beleidsdeelnemingen en of beleidsdeelnemingen zich ook MVO-doelen zouden moeten stellen en daarover rapporteren.

Voor de criteria van de MVO-doelen verwijs ik naar mijn antwoord op de vragen van de GroenLinks fractie.

Zoals aangegeven in het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen 2020 is er in dit jaarverslag enkel vooruitgeblikt op de doelstellingen omdat deze in 2020 voor het eerst zijn geformuleerd. In de hierop volgende jaarverslagen zal er gerapporteerd worden over de voortgang op doelstellingen in een specifiek jaar. Hierbij wordt ook vermeld aan welke SDG's de doelstellingen bijdragen zodat inzichtelijk is hoe de MVO-doelstellingen bijdragen aan de brede welvaart.

Het aandeelhouderschap van beleidsdeelnemingen is belegd bij beleidsdepartementen. De beleidsdepartementen zijn zelf verantwoordelijk voor de invulling van dit aandeelhouderschap en de invulling van MVO-beleid.

3. ABN AMRO

De leden van de VVD-fractie vragen welke vorderingen zijn gemaakt in de versterking van de rol van poortwachter van de bank en welke stappen heeft de minister ondernomen om die versterking (wettelijk) mede mogelijk te maken?

ABN AMRO heeft in de afgelopen jaren stappen gezet om de invulling van haar rol als poortwachter te verbeteren. Per 1 januari 2019 heeft ABN AMRO het programma Detecting Financial Crime (DFC) opgezet en substantieel extra (financiële) middelen beschikbaar gemaakt voor personeel, systemen en processen. Aan het eind van 2020 was het totaal aantal voltijdbanen betrokken bij de uitvoering van de 'Client Life Cycle'-processen volgens ABN AMRO toegenomen tot 3.800 (ca. een op de vijf banen bij ABN AMRO).

Om te onderstrepen dat naleving van de Wwft de hoogst mogelijke prioriteit verdient, heb ik NLFI (dat de aandelen in ABN AMRO beheert), direct nadat de aanwijzing van DNB in augustus 2019 met betrekking tot geconstateerde tekortkomingen bij de naleving van onderdelen van de Wwft, bekend werd, gevraagd om mij te informeren over de voortgang bij de te nemen maatregelen. Zoals ik uw Kamer in mei 2021 heb laten weten heeft de bank na het bekend worden van de schikking aangegeven dat de voortgang van het verbeterprogramma verloopt volgens het met DNB afgestemde schema en naar verwachting eind 2022 zal zijn afgerond¹⁰. Zowel NLFI als het ministerie staan op afstand van de dagelijkse bedrijfsvoering van de bank. Dit is een aangelegenheid van de raad van bestuur.

Het kabinet kijkt doorlopend naar maatregelen om het stelsel te verbeteren en de effectiviteit te vergroten. Specifiek vormt de vervulling van de poortwachterfunctie hier een belangrijke rol bij. Vergroten van de effectiviteit van de poortwachterfunctie is de tweede pijler in het plan van aanpak witwassen van juni 2019. Er zijn al diverse maatregelen genomen om de uitvoerbaarheid en effectiviteit te vergroten. Daarnaast lopen er nog maatregelen met betrekking tot het delen van informatie tussen poortwachters die de uitvoerbaarheid en effectiviteit moeten gaan vergroten.

De leden van de D66-fractie vragen welke acties de staat als aandeelhouder heeft ondernomen om zich ervan te verzekeren dat staatsdeelnemingen zich aan geldende wet- en regelgeving houden. Hoe vervult de staat een actieve rol in het borgen van de compliance door staatsdeelnemingen?

Het is evident dat staatsdeelnemingen zich, net als andere ondernemingen in Nederland, dienen te houden aan de geldende wet- en regelgeving. Het bestuur is hiervoor verantwoordelijk. De raad van commissarissen houdt toezicht op het bestuur. Daarnaast hebben veel staatsdeelnemingen te

¹⁰ Kamerstukken II, 2020-2021, 31789 nr. 102

maken met toezichthouders. Voorbeelden hiervan zijn de ACM (TenneT, Gasunie en Schiphol), de KSA (Holland Casino en Nederlandse Loterij) en DNB/ECB (BNG, NWB, FMO, ABN AMRO en de Volksbank). De financiële toezichthouders houden onder meer toezicht op de naleving van wet- en regelgeving op het gebied van compliance door de banken.

Bestuurders van staatsdeelnemingen zijn zich ook bewust van hun verantwoordelijkheid en dienen een bedrijfscultuur te creëren die bijdraagt aan de compliance van de deelneming. In het algemeen is het daardoor gelukkig niet nodig om hierover met staatsdeelnemingen het gesprek aan te gaan. Mocht ik ermee bekend zijn dat er helaas wel sprake is geweest van overtreding van wet- of regelgeving dan vraag ik, als aandeelhouder, het bestuur en de raad van commissarissen welke maatregelen de onderneming neemt om dergelijke misstanden te voorkomen.

De leden van de D66-fractie vragen voorts welke lessen worden getrokken uit het proces rond de verkoop van ABN AMRO voor de verkoop van de Volksbank.

De situatie van ABN AMRO en de Volksbank zijn op dit moment lastig vergelijkbaar. Bij ABN AMRO is al jaren geleden besloten tot een initiële beursgang. en daarna zijn er meerdere vervolgplaatsingen van aandelen geweest.

De Volksbank is nog niet gereed voor een besluit over haar toekomst. Indien er zou worden gekozen voor een beursgang zoals bij ABN AMRO zullen lessen en ervaringen van de eerdere beursgang van ABN AMRO hierbij betrokken worden.

De leden van de D66-fractie vragen hoe de regering de schijnbaar verhoogde bewustwording in de bankensector van het belang van de aanpak van witwassen en de rol die banken daarbij als poortwachters vervullen rijmt met recente berichten over nieuwe onderzoeken door het Openbaar Ministerie (OM) naar de rol van banken bij het voorkomen van witwassen en terrorismefinanciering.

De leden van de D66-fractie vragen tevens waaruit die verhoogde bewustwording bij financiële instellingen blijkt en of de bewustwording verschilt bij banken die (deels) in staatshanden zijn ten opzichte van volledig private banken. Kan het kabinet daarnaast reflecteren op de effecten van deze verhoogde bewustwording op de toegankelijkheid van financiële diensten en hoe deze toegankelijkheid voor iedereen gelijk wordt gewaarborgd?

In haar brief naar aanleiding van de transactie van ABN AMRO met het Openbaar Ministerie, constateert DNB een verhoogde bewustwording bij bestuurders van banken. Tegelijk constateert DNB ook dat er nog een groot aantal hersteltrajecten loopt en er dus nog gebreken uit het verleden hersteld moeten worden. Ik kan niet anders dan afgaan op de beoordeling van DNB op dit punt. Samen met de minister van Justitie en Veiligheid ben ik met alle betrokken partijen doorlopend in overleg over de aanpak van witwassen. Hier zijn de publieke partijen bij betrokken, maar ook private partijen, waaronder de grootbanken. De samenwerking tussen alle betrokken partijen is verbeterd en geïntensiveerd. Alle partijen werken aan verbetering van de poortwachterfunctie en het toezicht daarop. Los hun rol in deze samenwerking voeren toezichthouders en het Openbaar Ministerie hun taken in onafhankelijkheid uit. Dit betekent dat DNB de voortgang van hersteltrajecten zorgvuldig beoordeelt en waar nodig nieuwe maatregelen treft. Verder is het aan het Openbaar Ministerie om af te wegen of een opsporingsonderzoek uitgevoerd moet worden en of vervolging opportuun is. Het structureel verbeteren van de aanpak van witwassen kost tijd en blijft voortdurend om aandacht vragen. Met de verhoogde intensivering bij alle partijen sluit ik niet uit dat daarmee ook nieuwe zaken of incidenten uit het verleden naar boven komen.

De verhoogde bewustwording bij bestuurders, ook wel 'tone at the top' genoemd ervaart DNB in haar gesprekken met onder toezicht staande instellingen. Ik merk dit zelf ook in gesprekken met de banken. Het voorkomen van witwassen is een vast onderwerp in mijn gesprekken en ik zie deze

betrokkenheid verder terug in de verschillende samenwerkingsverbanden waar de banken onderdeel van zijn of waar zij zijn toegetreden. De bewustwording is sectorbreed en geldt niet alleen voor banken die (deels) in staatshanden zijn. DNB constateerde al in haar zbo-verantwoordingen van de afgelopen jaren dat de tone at the top is veranderd en ook in de brief naar aanleiding van de transactie van ABN AMRO ziet de opmerking op de sector als geheel.

Zoals de leden van de D66-fractie aangeven, zien we recentelijk ook vaker situaties waarin de toegang tot het betalingsverkeer onder druk lijkt te staan, mede als gevolg van een striktere toepassing van de poortwachterfunctie. Het categoriaal uitsluiten van bepaalde groepen klanten is niet in lijn met de anti-witwasregelgeving. Deze vraagt een individuele risico-afweging. Toegang tot financiële diensten en het betalingsverkeer is een belangrijke randvoorwaarde voor zowel particulieren als ondernemers. Ik ben voortdurend in gesprek met de instellingen en toezichthouders over de uitvoering en handhaving van de Wwft, om te voorkomen dat deze wetgeving tot onwenselijke uitkomsten leidt voor burgers en bedrijven. De manier waarop instellingen omgaan met hoog-risicogroepen, waaronder eventuele hogere tarifiering, moet uitlegbaar en proportioneel zijn. Zoals ik aan uw Kamer heb toegezegd zal ik hierover met de banken en binnen het Maatschappelijk Overleg Betalingsverkeer in overleg treden en de Kamer hierover informeren.

De leden van de PVV-fractie vragen hoe het heeft kunnen gebeuren dat ABN AMRO ernstig tekort is geschoten in haar rol als poortwachter in het kader van de Wwft.

Het Openbaar Ministerie (OM) heeft geconstateerd dat de bank jarenlang is tekortgeschoten in de naleving van de Wwft. Ik vind deze feiten zeer ernstig. Dat vind ik niet alleen vanuit mijn verantwoordelijkheid voor de financiële sector in den brede, maar ook vanuit mijn rol als (via NLFI) aandeelhouder van ABN AMRO. Hierbij is het van belang om op te merken dat naleving van deze wet- en regelgeving door een individuele instelling niet iets is waar ik direct op toezie. Het compliancebeleid, waaronder naleving van de Wwft, is een aangelegenheid van (het bestuur van) instellingen zelf, onder toezicht van de raad van commissarissen. De inhoudelijke dialoog (en handhaving) over naleving van de Wwft dient plaats te vinden tussen de instelling en toezichthouder DNB (en het OM indien het strafrecht aan de orde is). Aandeelhouders (NLFI) en de staat als certificaathouder staan op afstand van het dagelijks bestuur en de bedrijfsvoering. Wel gebruik ik mijn positie als eigenaar van ABN AMRO (via NLFI) om het belang van naleving van de Wwft te onderstrepen. Naar aanleiding van de aanwijzing van DNB in augustus 2019 met betrekking tot geconstateerde tekortkomingen bij de naleving van onderdelen van de Wwft, heb ik aan NLFI gevraagd de maatregelen die de bank neemt nauwgezet te volgen en mij daarover te informeren¹¹. Dit heeft NLFI gedaan. Ik zal mij hier ook in de komende periode door NLFI over laten informeren.

De leden van de PVV-fractie vragen wanneer de minister op de hoogte was van de schikking en wanneer de minister hiermee heeft ingestemd.

Zoals ik heb toegelicht in de Kamerbrief over de schikking¹², werden ambtenaren van mijn ministerie op woensdag 14 april 2021 door NLFI geïnformeerd dat het strafrechtelijk onderzoek zich in de afrondende fase bevond, waarna ik hier op 16 april 2021 persoonlijk van op de hoogte werd gebracht¹³. Het feit dat het OM strafrechtelijk onderzoek deed was reeds in september 2019 bekend geworden¹⁴. Op zondagavond 18 april 2021 ben ik door de CEO en voorzitter van de raad van commissarissen van de bank op hoofdlijnen over de transactie geïnformeerd, waarna ik mij op maandagochtend 19 april 2021 na publicatie van het feitenrelaas door het OM heb kunnen vergewissen van de geconstateerde feiten. Ik heb geen rol bij het onderzoek of de totstandkoming van de transactie gehad en heb hier ook geen goedkeurende rol bij.

¹¹ Aangangsel handelingen II, 2018-2019, nr. 3914

¹² Kamerstukken II, 2020-2021, 31789 nr. 102

¹³ Kamerstukken II, 2020-2021, 31789 nr. 102

¹⁴ Kamerstukken II, 2019-2020, 31477, nr. 42

De leden van de PVV-fractie vragen wie de schikking (deels) zal betalen en of dat de belastingbetaler betreft.

Het schikkingsbedrag dat ABN AMRO betaalt komt volledig ten goede aan de schatkist en daarmee in beginsel ten gunste van de belastingbetaler. Daar staat tegenover dat de schikking wel gevolgen heeft voor de winst van ABN AMRO, waarin de staat (via NLFI) een belang van 56,3% houdt. Een lagere winst leidt, bij een gelijkblijvend uitkeringspercentage, tot een lagere dividenduitkering en een lagere ingehouden winst (dit is een onderdeel van het eigen vermogen van de bank). Zowel de dividenduitkering als het eigen vermogen komt toe aan de aandeelhouders. Uit bovenstaande blijkt dat de opbrengst voor de belastingbetaler als gevolg van de inkomsten uit de schikking hoger is dan negatieve effecten die voortvloeien uit het belang van de staat in ABN AMRO.

De leden van de PVV-fractie vragen welke drie voormalige leden van de raad van bestuur van ABN AMRO aangemerkt zijn als verdachte van het feitelijk leidinggeven aan het overtreden van de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (Wwft) en of zij alsnog vervolgd zullen worden.

Ik heb geen rol bij het strafrechtelijk onderzoek en eventuele vervolging. Dit is geheel aan het Openbaar Ministerie. Over de namen van verdachten en de stand van zaken van lopende strafrechtelijk onderzoeken doet het Openbaar Ministerie geen uitspraken.

De leden van de PVV-fractie vragen wanneer de staat zijn belang van 56,3 procent in ABN AMRO naar de beurs zal brengen en wat de staat tegenhoudt om ABN AMRO naar de beurs te brengen? Ook de leden van de VVD-fractie vragen wat de toekomststrategie is ten aanzien van ABN AMRO en het terugbrengen naar de markt van deze bank?

Conform het regeerakkoord is het uitgangspunt dat ABN AMRO zo snel als verantwoord mogelijk is, volledig naar de markt wordt gebracht. De timing van dergelijke transacties wordt bepaald op basis van verschillende factoren zoals de ontwikkeling van de aandelenprijs, open en gesloten periodes, interesse bij investeerders en de marktomstandigheden. NLFI weegt deze factoren voordat zij mij adviseert om (eventueel) aandelen te verkopen. Het openbaar maken van de afwegingen van NLFI bij het adviseren over de verkoopstrategie van de aandelen en mijn afwegingen hierbij kunnen leiden tot verwachtingen bij beleggers waardoor zij mogelijk kunnen anticiperen op een transactie van de staat. Dit kan invloed hebben op het succes van toekomstige transacties.

De leden van de fractie van D66 vragen de minister toe te lichten welke maatregelen genomen worden om ABN AMRO te kunnen verkopen in het licht van de vraag van ABN AMRO aan Goldman Sachs om een lijst met geschikte overnameprooiën in Europa¹⁵?

Ik heb kennisgenomen van het bericht dat ABN AMRO kijkt naar overnamekandidaten. Het is aan ABN AMRO om dergelijk marktonderzoek uit te voeren. Daar heb ik (of NLFI) geen rol bij en dit staat los van de toekomststrategie van de staat ten aanzien van het belang in ABN AMRO. Indien marktonderzoek van ABN AMRO zou leiden tot een concreet investeringsvoorstel is zolang de staat meer dan 50% van de aandelen heeft, conform de Relationship Agreement tussen ABN AMRO en NLFI, wel goedkeuring van NLFI noodzakelijk voor investeringen en desinvesteringen met een omvang van meer dan 5% van het eigen vermogen van ABN AMRO.

Tevens vragen de leden van de PVV-fractie waarom Jurgen Stegmann onlangs uit de raad van commissarissen is gestapt.¹⁶

¹⁵ FD.nl, 13 september 2021 (<https://fd.nl/bedrijfsleven/1412436/veel-beren-op-het-overnamepad-van-abn-amro>)

¹⁶ ABN AMRO, 15 november 2021 (<https://www.abnamro.com/en/news/jurgen-stegmann-resigns-from-abn-amro-supervisory-board>)

ABN AMRO heeft in het nieuwsbericht hierover toegelicht dat Jurgen Stegmann om persoonlijke redenen heeft besloten om terug te treden als lid van de Raad van Commissarissen van ABN AMRO. Ik heb hierover geen nadere informatie.

De leden van de SP-fractie vragen zich af of de minister beseft dat het veel vragen oproept wanneer burgers hard worden gestraft voor bijvoorbeeld het onopzettelijk verkeerd invullen van een toeslaaanvraag maar dat bankiers weggelaten worden met een schikking om strafvervolgning te voorkomen. Begrijpt de minister dat het gevoel van rechtszekerheid, evenals het vertrouwen in de rechtsstaat, ernstig in het geding kan komen wanneer mensen het gevoel hebben dat de strafmaat, of mogelijkheden om straf te ontlopen, afhangt van de sociale klasse waartoe hij of zij behoort?

Het Openbaar Ministerie onderzoekt in elke strafzaak of strafrechtelijke vervolging van personen, die leiding hebben gegeven aan bedrijfscriminaliteit of daarvoor verantwoordelijk gehouden kunnen worden, mogelijk is. In dit kader is verder van belang dat op 22 juni 2021 de minister van Justitie en Veiligheid het rapport "Een verkennend kwalitatief onderzoek naar klassenjustitie in de Nederlandse strafrechtketen" aan uw Kamer heeft toegezonden. Er wordt momenteel gewerkt aan een aanvullend kwantitatief onderzoek. Zo spoedig mogelijk na afronding van dit kwantitatieve onderzoek zal het kabinet een inhoudelijke reactie op beide onderzoeksrapporten aan uw Kamer toezenden.

Deze leden vragen verder wat de stand van zaken is omtrent het strafrechtelijke onderzoek naar de betrokkenheid van de oud-bestuursleden bij de geconstateerde tekortkomingen?

Over de stand van zaken van lopende strafrechtelijk onderzoeken doet het Openbaar Ministerie geen uitspraken.

De leden van de Groep van Haga vragen zich af of de banken niet te hard zijn aangepakt na de economische crisis van 2008? Deze leden vragen of de opgelegde en afgedwongen poortwachtersfunctie (Wwft), waarbij de staat het eerste deel van de opsporingsbevoegdheid outsourcet bij commerciële marktpartijen, eigenlijk uitvoerbaar is.

Het systeem van poortwachters van het financiële stelsel bestaat al geruime tijd en was ook al onderdeel van de wetten die de voorganger van de Wwft waren. Dit systeem wordt internationaal als het meest effectieve systeem gezien om witwassen te voorkomen en te bestrijden. Het maakt onderdeel uit van de internationale standaarden van de Financial Action Task Force en de Europese anti-witwasrichtlijnen. Het systeem moet voorkomen dat criminelen het financiële stelsel gebruiken om hun crimineel verkregen vermogen in het legale financiële stelsel te brengen en het zo wit te wassen. De poortwachters zijn de partijen die als eerste contact hebben en die als eerste informatie kunnen hebben over vermogen met mogelijk criminele herkomst. Het stelsel heeft daarmee een belangrijke preventieve werking. Dit staat nog los van het doorgeven van ongebruikelijke transacties die in de opsporing gebruikt kunnen worden.

Het kabinet kijkt doorlopend naar maatregelen om het stelsel te verbeteren en de effectiviteit te vergroten. Specifiek vormt de vervulling van de poortwachterfunctie hier een belangrijke rol bij. Vergroten van de effectiviteit van de poortwachterfunctie is de tweede pijler in het plan van aanpak witwassen van juni 2019. Er zijn al diverse maatregelen genomen om de uitvoerbaarheid en effectiviteit te vergroten. Daarnaast lopen er nog maatregelen met betrekking tot het delen van informatie tussen poortwachters die de uitvoerbaarheid en effectiviteit moeten gaan vergroten.

4. Volksbank

De leden van de VVD-fractie vragen wat het beoordelingskader van NFLI is ten aanzien van de Volksbank en welke financiële kritieke prestatie-indicatoren (KPI's) worden gehanteerd. Zij vragen

of ik bij elke KPI kan aangeven hoe realistisch deze zijn, bijvoorbeeld als het gaat om de return on investment in relatie tot de maatschappelijke doelstellingen die het kabinet beoogt.

Om te concluderen of een deelneming gereed is voor privatisering, beoordeelt NLFI de gebruikelijke randvoorwaarden voor privatisering die ook bij uw Kamer bekend zijn. Deze voorwaarden zien op de vragen of: (i) de betrokken vennootschap klaar is voor privatisering; (ii) de financiële sector stabiel is, en (iii) er voldoende interesse in de markt voor de beoogde transactie is. Voorts is het streven erop gericht om zoveel als mogelijk de kapitaaluitgaven terug te verdienen. NLFI merkt in de laatste voortgangsrapportage op dat in de periode sinds de voortgangsrapportage 2019 – onder meer door de impact van COVID-19 en de aanhoudende lage rente – geen sprake is geweest van een verbetering van de financiële positie van de Volksbank¹⁷.

De nieuwe strategie beoogt hier verandering in te brengen. NLFI heeft een toetsingskader opgesteld om de (financiële) uitkomsten van de strategie van de bank te kunnen doorgronden, beoordelen en om de vraag te kunnen beantwoorden of de strategie in de toekomst kan leiden tot betere opties voor privatisering van de bank. Hierbij kijkt NLFI onder andere naar de mate waarin de strategie van de bank bijdraagt aan doelen voor de vier stakeholdergroepen: klanten, werknemers, maatschappij en aandeelhouder (zie o.a. p.25 van de meest recente voortgangsrapportage).

Tot slot heeft de Volksbank zichzelf als onderdeel van haar strategie KPI's ten doel gesteld die worden gemonitord voor de aandeelhouder (zie ook p. 22 en bijlage 1 van de voortgangsrapportage)¹⁸. Deze doelstellingen van de bank, inclusief de historische resultaten op deze doelstellingen is hieronder weergegeven.

Tabel 3: Prestatie-indicatoren Volksbank – historie & doelstellingen

		2017	2018	2019	2020	Target 2025
Klant	NPS	-3	-1	+0	2	+13
	# (x 1.000) Actieve multiklanten (vanaf 2020)	n/a	838	899	949	1.300
Maatschappij	Klimaatneutrale balans	27%	37%	44%	59%	>75%
	Bijdrage aan toegankelijkheid woningmarkt	n/a	n/a	n/a	n/a	KPI in progress
Medewerker	Oprechte aandacht (vanaf 2019)	n/a	n/a	7,7	7,9	>7,5
	Betrokkenheid	7,6	7,4	8,0	8,4	8,0
	Bevlogenheid	7,4	7,2	7,4	7,6	8,0
Aandeelhouder	Tier 1-kernkapitaalratio	34,1%	35,5%	32,6%	31,2%	>19% ¹⁹
	Rendement op eigen vermogen	9,1%	7,6%	7,7%	5,1% ²⁰	8,0% (7-9%)

¹⁷ Kamerstukken II, 2020-2021, 33532 nr. 91

¹⁸ Kamerstukken II, 2020-2021, 33532 nr. 91

¹⁹ Gebaseerd op volledige Basel IV infasering.

²⁰ Gecorrigeerd voor incidentele posten 2020 (reorganisatievoorziening) bedroeg het rendement op het eigen vermogen 6,1% (zie o.a. het Geïntegreerd Jaaroverzicht 2020 van de Volksbank).

	Dividend pay-out ratio	60%	60%	60%	60%	40-60%
	Efficiëntieratio (operationele lasten, inclusief wettelijke heffingen, gedeeld door totale baten)	58,7%	63,6%	61,7%	70,6% ²¹	57-59%
	Leverage ratio	5,5%	5,5%	5,1%	5,2%	>4,5%

bron: voortgangsrapportage NLFI 2021

NLFI is van mening dat de bank met de nieuwe strategie werkt aan noodzakelijke transformaties zoals een diversificatie van inkomsten, flexibilisering van haar kostenstructuur en structurele verbetering van datamanagement. NLFI benadrukt daarbij dat de implementatie van de nieuwe strategie niet een-op-een leidt tot privatisering. Een veelheid van factoren beïnvloeden privatiseringsopties. NLFI wijst hierbij onder andere op de uitdaging die de lage rente met zich meebrengt. Dit is een element dat in grote mate door externe factoren worden bepaald. Met name voor rendement op eigen vermogen en de efficiency ratio zijn deze externe factoren belangrijk. NLFI wees ook in de vorige voortgangsrapportage uit 2019 al op de uitdagingen van de lage rente voor de bancaire sector.²²

De leden van de VVD-fractie vragen daarnaast te reflecteren op de KPI's, waaronder rendement in relatie tot de maatschappelijke doelstellingen. Ik ben van mening dat de maatschappelijke doelstellingen voor banken in algemene zin en de Volksbank in het bijzonder, hand in hand kunnen gaan met solide financiële prestaties, waaronder een gezond rendement op eigen vermogen. Het is aan de bank om de juiste keuzes te maken die bijdragen aan het bereiken van de doelen voor de stakeholdergroepen en daarnaast de financiële targets te bereiken. In lijn met de ACM - maatregelen in verband met het belang van dat NLFI namens de staat houdt in zowel ABN AMRO als de Volksbank bepalen de instellingen zelfstandig hun eigen strategisch-commerciële beleid. Ingevolge voornoemde maatregelen is de invloed van het ministerie en NLFI ingeperkt en is het niet aan mij een oordeel te vellen over alle KPI's die de bank heeft vastgesteld.

De leden van de VVD-fractie vragen verder wat nu de exitstrategie van de minister is en wat de rol van de Volksbank zelf hierbij is?

Voor de exit-strategie is in de eerste plaats het behalen van voortgang op de strategie van belang. Hierbij staat de Volksbank zelf aan het roer. Een juiste strategie is altijd noodzakelijk; zowel in staatshanden als in private handen is dit een randvoorwaarde voor een gezonde onderneming. Ik vind het positief om te zien dat de bank een strategie heeft opgesteld met noodzakelijke transformaties in uitdagende marktomstandigheden en dat de uitvoering hiervan enthousiast ter hand wordt genomen door de directie en de medewerkers van de bank. Zoals NLFI ook aangeeft in haar meest recente voortgangsrapportage is het belangrijk om implementatie van de strategie en de effecten daarvan nauwgezet te monitoren, zodat tijdig kan worden beoordeeld of de nieuwe strategie het gewenste effect sorteert. NLFI heeft hier met de bank afspraken over gemaakt. NLFI zal in de volgende voortgangsrapportage(s) (die ik ook met uw Kamer deel) ingaan op de voortgang bij de implementatie van de strategie en de gereedheid van de bank voor een besluit over haar toekomst.

De leden van de PVV-fractie vragen waarom de bank volgens NLFI nog niet klaar is voor een besluit over de toekomst.

Uit de meest recente voortgangsrapportage van NLFI blijkt dat de marktomstandigheden – die ten tijde van de vorige voortgangsrapportage ook al uitdagend waren – sindsdien niet materieel ten

²¹ Gecorrigeerd voor incidentele posten 2020 (reorganisatievoorziening) was de efficiëntieratio 65,8%.

²² Kamerstukken II, 2019-2020, 33532 nr. 87

gunste van de Volksbank zijn gewijzigd²³. NLFI merkt op dat – onder meer door de aanhoudende lage rente – geen sprake geweest van een verbetering van de (financiële) positie van de Volksbank. De conclusie van de vorige voortgangsrapportage, dat de bank nog niet klaar is voor privatisering, is daarmee nog steeds van toepassing. In de beantwoording van de vraag van de VVD-fractie ben ik nader ingegaan op de (financiële) KPI's van de Volksbank. Zoals NLFI uiteen heeft gezet in de laatste voortgangsrapportage, draagt de nieuwe strategie van de bank bij aan een betere uitgangspositie voor privatisering. Met een succesvolle strategie heeft de bank meer ruimte om in een privatiseringsscenario zijn eigen strategie, inclusief bankieren met de menselijke maat, te kiezen en te handhaven.

De leden van de PVV-fractie vragen welke toekomstoptie en governance-model mijn voorkeur heeft.

Zoals aangegeven in mijn Kamerbrief van 6 juli 2021 heeft de Volksbankverkenning geen besluitvormend karakter, maar heeft het ten doel om de dialoog met uw Kamer te kunnen voeren. In lijn met dit verkennende karakter is er geen politieke weging van de verschillende toekomstopties en governance-modellen opgenomen. Daar komt bovendien bij dat de verkenning ten aanzien van de Volksbank door uw Kamer controversieel is verklaard. Een politieke weging is daarom aan het nieuwe kabinet (zodra de bank gereed is voor een besluit over haar toekomst) en niet aan mij.

De leden van de PVV-fractie vragen om een update hoe de Volksbank ervoor staat, zowel op financieel vlak als wat betreft de samenwerking in de top.

Zoals toegelicht in de beantwoording van de vragen van de VVD-fractie, kent de bank vooral financiële uitdagingen bij het behalen van de doelstellingen voor 'return on equity' en de efficiëntieratio. De kapitaalpositie van de bank is met een CET1-kernkapitaal ratio van 28,3% (halfjaarcijfers 2021) zeer solide te noemen.

Van NLFI en de Volksbank heb ik begrepen dat de rust is teruggekeerd en dat men tevreden is over de samenwerking in de top van de bank. Sinds kort is de raad van commissarissen weer volledig samengesteld. De positie van CFO in het bestuur wordt momenteel op interim-basis ingevuld, naar verwachting zal op korte termijn een definitieve benoeming plaatsvinden.

De leden van de PVV-fractie vragen waarom de huidige voorzitter van de raad van commissarissen terugtreedt?

De Volksbank heeft 11 maart 2021 bekend gemaakt dat de voormalige voorzitter van de raad van commissarissen zelf heeft besloten zijn taken vervroegd neer te leggen. Hij is aangebleven totdat op 13 augustus 2021 is bekendgemaakt dat Gerard van Olphen als zijn opvolger is benoemd. In het persbericht heeft hij over zijn vertrek het volgende gezegd: *"De Volksbank staat aan het begin van een volgende fase in haar ontwikkeling. De solide financiële positie en de sterke maatschappelijke missie zijn een stevige basis voor de onlangs geformuleerde strategie voor de periode 2021-2025. Een strategie die de volledige steun heeft van de Raad van Commissarissen. Ook zijn in nauw overleg met de Raad van Commissarissen de voorstellen voor een nieuwe topstructuur tot stand gekomen. De bank heeft een moeilijke periode achter de rug. De onlangs bekendgemaakte uitkomsten van het onafhankelijke onderzoek naar het functioneren van de directie en de interactie tussen de (leden van de) directie en de Raad van Commissarissen bevestigen de bestuurlijke onrust in de top van de bank waarvan het afgelopen jaar sprake was. De conclusies van de onderzoekers zijn stevig en helder. Ik betrek deze ook op de Raad van Commissarissen en op mijzelf als voorzitter van de raad. Er zijn inmiddels maatregelen genomen die eraan bijdragen dat er weer sprake is van een betere en gezonde dynamiek. Nu de bank een volgende fase in gaat, met een nieuwe directievoorzitter en een nieuwe topstructuur is het logisch*

²³ Kamerstukken II, 2020-2021, 33532 nr. 91

dat ook de Raad van Commissarissen een nieuwe voorzitter krijgt. Het is voor mij dan ook een natuurlijk moment om binnenkort het stokje over te dragen.”

De leden van de PVV-fractie vragen om een tijdlijn van hoe vaak leden van de raad van commissarissen en raad van bestuur van de Volksbank vroegtijdig hun functie hebben neergelegd in de afgelopen tien jaar en wat de reden hiervan was.

Hieronder vindt u een overzicht hoe vaak bestuurders en commissarissen zijn afgetreden voor het einde van hun benoemingstermijn.

Voor de volledigheid eerst het volgende. Op 30 september 2015 is SNS Bank N.V. (sinds 1 januari 2017 de Volksbank N.V.) als zelfstandige entiteit afgesplitst van SNS REAAL N.V. en verplaatst naar de staat. De informatie hieronder voor de jaren 2012 tot en met 2015 ziet op SNS Reaal N.V. Dit is dus een andere entiteit dan de Volksbank N.V.

Tabel 4: Overzicht vroegtijdig aftreden Volksbank

Jaar	Directie	Raad van commissarissen
2012	-	-
2013	1x - nationalisatie van SNS REAAL 1x - de opsplitsing van SNS REAAL	5x - nationalisatie SNS REAAL en om de omvang van de raad van commissarissen te verkleinen
2014	-	-
2015	1x - overdracht van de aandelen SNS Bank door SNS REAAL aan de Nederlandse Staat	1x - verkoop van de verzekeringstak van SNS REAAL 1x - overdracht van de aandelen SNS Bank door SNS REAAL aan de Nederlandse Staat
2016	1x - ziekte	-
2017	-	-
2018	1x – opvolger gevonden en benoemd	-
2019	1x - andere functie	-
2020	1x - opvolger gevonden en benoemd 1x - dynamiek tussen de directieleden vormde onvoldoende basis voor een constructieve samenwerking 1x - verschil van inzicht over de gang van zaken, het te voeren beleid en de te volgen koers van de bank	-
2021	-	1x – zie toelichting in persbericht in de vorige vraag

De leden van de fractie van het CDA vragen hoe het publiek belang het beste gediend kan worden met de voorliggende toekomstopties voor de Volksbank.

In de verkenning ten aanzien van de Volksbank heb ik het publieke belang van een bank in het algemeen en de maatschappelijke profilering van de Volksbank in het bijzonder uiteengezet. Banken vervullen een vitale functie op het gebied van betalen, sparen en financieren en zijn daarmee essentieel voor een goed functionerende economie. Onder de maatschappelijke functies van een bank vallen bijvoorbeeld het beheren van spaargeld en het (mede) organiseren van het betalingsverkeer, maar ook het functioneren als poortwachter en om zo witwassen en terrorismefinanciering tegen te gaan.

In de eerder aangehaalde verkenning heb ik aangegeven dat het publieke belang van banken primair kan worden geborgd met het instrument van wet- en regelgeving. Dan zijn de “spelregels”

voor alle financiële instellingen gelijk. Dat betekent ook dat bij alle voorliggende toekomst- en governanceopties het publiek belang via de band van wet- en regelgeving kan worden geborgd.²⁴

Naast de nutsfunctie van banken speelt ook het publieke belang van een stabiele financiële sector een belangrijke rol. Ik heb in de verkenning aangegeven dat het aandeelhouderschap van de staat in de tijdelijke financiële instellingen steeds gezien is als een tijdelijke maatregel om de stabiliteit van het financieel stelsel te borgen. Uitgangspunt bij de nationalisatie was dat de verschillende onderdelen, waaronder de Volksbank, op termijn weer zouden worden verkocht. Het kabinet heeft destijds aangegeven van mening te zijn dat blijvend staatsaandeelhouderschap de concurrentieverhoudingen in de sector verstoort.²⁵ Dat laat onverlet dat ik op verzoek van uw Kamer en in lijn met de motie Merkies/Nijboer²⁶ ook de optie van een staatsbank heb verkend, en daarbij ook specifiek heb verkend op welke wijze het publieke belang via het staatsaandeelhouderschap kan worden geborgd.

Zoals hierboven aangegeven op een vraag van de PVV-fractie, heeft de verkenning geen besluitvormend karakter, maar heeft het ten doel om de dialoog met uw Kamer te kunnen voeren. In lijn met dit verkennende karakter is er geen politieke weging van de verschillende toekomstopties (waaronder de staatsbank) en governancemodellen opgenomen. Daar komt bovendien bij dat deze verkenning door uw Kamer controversieel is verklaard. Een politieke weging is daarom aan het nieuwe kabinet (zodra de bank gereed is voor een besluit over haar toekomst) en niet aan mij.

De leden van de SP-fractie vragen of het onderzoek naar de toekomstopties van de Volksbank ook de optie meeneemt van het in overheidshanden houden van deze bank.

Op 6 juli 2021 heb ik een verkenning naar de mogelijke toekomstopties voor de Volksbank aan de Tweede Kamer toegestuurd. In deze verkenning is op verzoek van uw Kamer en in lijn met de motie Merkies/Nijboer²⁷ ook de optie van het in overheidshanden houden van de Volksbank verkend.

De leden van de SP-fractie vragen naar mijn reactie op het idee van de SP-fractie om de Volksbank permanent in overheidshanden te houden.

Zoals aangegeven bij de beantwoording van de vraag van de leden van de CDA-fractie op dit punt, ben ik van mening dat het in de verkenning ten aanzien van de toekomst van de Volksbank (die ik op 6 juli 2021 met uw Kamer heb gedeeld)²⁸ beschreven publieke belang en de maatschappelijke rol van banken kunnen worden geborgd met het instrument van wet- en regelgeving. Dan zijn de "spelregels" voor alle financiële instellingen gelijk. Dat betekent ook dat bij alle voorliggende toekomst- en governanceopties het publiek belang primair via wet- en regelgeving kan worden geborgd.

Dat laat onverlet dat ik in deze verkenning op verzoek van uw Kamer en de motie Merkies/Nijboer²⁹ ook de optie van een staatsbank heb verkend. Ik ben daarbij expliciet ingegaan op de wijze van borging van het publieke belang via het aandeelhouderschap. Verdere besluitvorming hierover is echter niet aan mij, maar aan een volgend kabinet zodra de Volksbank klaar is voor een besluit over haar toekomst.

De leden van de PvdA-fractie vragen op welke wijze de minister geprobeerd heeft de bestuurlijke situatie bij de bank te voorkomen? Hoe heeft het zover kunnen komen?

²⁴ Kamerstukken II, 2020-2021, 33532, nr. 91.

²⁵ Kamerstukken II 2020-2021, 33532, nr. 91.

²⁶ Kamerstukken II, 2015-2016, 34346, nr. 13.

²⁷ Kamerstukken II, 2015-2016, 34346, nr. 13.

²⁸ Kamerstukken II, 2020-2021, 33532 nr. 91

²⁹ Kamerstukken II, 2015-2016, 34346, nr. 13.

Nadat ik medio 2020 door NLFI geïnformeerd ben over de ontwikkelingen in de directie van de Volksbank, heb ik richting de voorzitter van de raad van commissarissen en de voorzitter van het bestuur van NLFI mijn zorgen geuit. Een stabiel bestuur en gezonde bestuursdynamiek is essentieel voor (de continuïteit van) de koers van de bank. Ook op ambtelijk niveau is in die periode contact geweest met NLFI en ook met de voorzitter van de raad van commissarissen over de situatie in het bestuur van de bank. Wel heb ik aangedrongen op een extern onderzoek naar de bestuursdynamiek.

De Volksbank heeft in augustus 2020 een extern onderzoek aangekondigd naar de bestuursdynamiek. De onderzoekers hebben in februari 2021 het onderzoek afgerond en concluderen dat de directie en de raad van commissarissen de afgelopen tijd niet steeds optimaal hebben gefunctioneerd en dat de relatie tussen beide organen evenmin altijd gezond was. Hoewel het dus inderdaad onrustig was in de top van de bank is de financiële positie en de financiële stabiliteit van de bank nooit in gevaar geweest.

Zoals ik ook in het algemeen overleg over de staatsdeelnemingen op 3 februari 2021 heb aangegeven was het in eerste instantie aan de raad van commissarissen en directie om maatregelen te treffen. NLFI heeft hier regelmatig met de raad van commissarissen over gesproken. Zelf heb ik mij ook actief laten informeren door NLFI en in enkele gevallen ook rechtstreeks door de raad van commissarissen over de keuzes en afwegingen van de directie en de raad van commissarissen.

De leden van de fractie van de PvdA vragen verder of ik bereid ben eindelijk de stap te zetten de Volksbank om te vormen tot een bank van nut voor iedereen, ofwel in staatshanden, ofwel in andere vorm, maar in ieder geval af te zien van een puur marktgedreven benadering?

Ik heb in de verkenning ten aanzien van de toekomst van de Volksbank aangegeven dat primair de directie verantwoordelijk is voor de vormgeving en borging van de nutsfunctie, de benadering van klanten en de maatschappelijke profilering. De raad van commissarissen houdt toezicht op de directie van de Volksbank. Als (via NLFI) aandeelhouder van de bank sta ik daarbij op afstand. Wel betreft NLFI de voortgang van de bank bij de strategie bij de voortgangsrapportages die zij opstelt over de gereedheid van de bank voor een besluit over haar toekomst. In deze strategie staat de gedeelde waarde ambitie (die ziet op het creëren van waarde voor alle stakeholders en niet alleen de aandeelhouder) centraal. Deze voortgangsrapportages worden ook met uw Kamer gedeeld.

Daarnaast heb in deze verkenning aangegeven dat ondanks deze autonomie, er ook onderdelen van de borging van het maatschappelijke karakter zijn die een aandeelhouder wel aangaan. Dit is bijvoorbeeld het geval indien ervoor gekozen zou worden de maatschappelijke profilering nader te borgen in de governance van de bank.

De verkenning ten aanzien van de Volksbank heeft als doel om de dialoog met uw Kamer te kunnen voeren over de toekomst van de Volksbank en bevat geen politieke weging van deze governance modellen. Het is aan een nieuw kabinet om deze dialoog te voeren en, zodra de Volksbank daar gereed voor is, een besluit over te nemen. Dit onderwerp is bovendien controversieel door uw Kamer verklaard.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen hoe het kan dat de minister dit voorjaar in antwoord op Kamervragen stelde dat er op korte termijn commissarissen gevonden zouden worden, maar dat dit vervolgens nog vijf maanden geduurd heeft.

In reactie op vragen van de heer Nijboer (PvdA) heb ik 26 mei 2021 geantwoord dat ik van de bank begrepen had dat op korte termijn een nieuwe voorzitter van de raad van commissarissen en

twee nieuwe commissarissen worden benoemd.³⁰ Op 13 augustus 2021 is Gerard van Olphen benoemd tot voorzitter van de raad van commissarissen van de Volksbank. Op 20 september 2021 zijn Jeanine Helthuis en Petra van Hoeken benoemd tot lid van de raad van commissarissen. Benoemingsprocessen hebben vanwege een zorgvuldig zoek- en selectieproces en vanwege de toetsing door de toezichthouders een lange doorlooptijd.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen verder of de minister de indruk heeft dat de rust bij de Volksbank weer een beetje teruggekeerd is, en zo ja, waar de minister dit precies op baseert.

Van NLFI en de Volksbank heb ik begrepen dat de rust is teruggekeerd en dat men tevreden is over de samenwerking in de top van de bank. Sinds kort is de raad van commissarissen weer volledig samengesteld. De positie van CFO in het bestuur wordt momenteel op interim-basis ingevuld, naar verwachting zal op korte termijn een definitieve benoeming plaatsvinden.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen wat de minister vindt van de ambtelijke twijfel (blijkend uit de openbaar gemaakte stukken) over de vraag of de Kamer wel voldoende gedegen ingelicht is over de controverse rond de GreenCard van de nieuwe CEO. Heeft de minister dit zichzelf ook weleens afgevraagd? En hoe kijkt de minister hierop terug?

Het volledig en juist informeren van de Tweede Kamer is een belangrijke verantwoordelijkheid van mij als minister, en daarmee ook van mijn ministerie. Het is goed dat binnen het ministerie kritisch bekeken wordt of dit goed wordt uitgevoerd. De conclusie van de medewerkers van mijn ministerie was dat de Tweede Kamer proactief geïnformeerd werd over dit onderwerp.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen wat het afwegingskader is, dat wil zeggen de parameters, om uiteindelijk over privatisering te beslissen. Zijn deze parameters er nu al? Hoe zijn deze geoperationaliseerd? Zo nee, vindt de minister dat een volgend kabinet zou moeten werken aan het operationaliseren van criteria waaraan voldaan moet worden voordat verzelfstandigd wordt?

De leden van de GroenLinks-fractie vragen wat het afwegingskader is, dat wil zeggen de parameters, om uiteindelijk over privatisering te beslissen. Zij vragen of deze parameters er nu al zijn en hoe deze zijn geoperationaliseerd. Zij vragen daarnaast of ik vind dat een volgend kabinet zou moeten werken aan het operationaliseren van criteria waaraan voldaan moet worden voordat verzelfstandigd wordt.

In reactie op de vragen van de leden van de fractie van de VVD ben ik ingegaan op die criteria die NLFI hanteert om te concluderen of een deelneming gereed is voor privatisering. Het is aan een nieuw kabinet om te besluiten over privatisering. De voortgangsrapportages en adviezen van NLFI vormen hierbij een belangrijk aanknopingspunt.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen daarnaast wat de politieke risicoappreciatie zou moeten zijn ten aanzien van het verzelfstandigen van de Volksbank op het moment dat er wel significante progressie geboekt is maar niet aan alle criteria wordt voldaan?

De belangrijkste voorwaarde voor privatisering is dat de bank in de toekomst niet (opnieuw) in financiële problemen komt. Mede door de in de voortgangsrapportage beschreven uitdagende (markt)omstandigheden heeft de bank nog steeds tijd nodig om tot een dergelijke uitgangspositie te komen. Die tijd moet de bank ook gegund worden. Hierbij is relevant dat de implementatie van de nieuwe strategie niet één op één tot privatisering zal leiden. Een veelheid van factoren (zowel ondernemingsgerelateerde als marktgerelateerde) beïnvloeden de privatiseringsopties. NLFI zal doorlopend in de gaten houden of privatisering mogelijk is. Indien reeds voordat de strategie volledig is geïmplementeerd, en dus nog niet aan alle criteria wordt voldaan, sprake zou zijn van

³⁰ Kamerstukken II, 2020-2021, nr. 2898

een mogelijkheid voor privatisering (zoals op initiatief van derden, bijvoorbeeld potentiële strategische partners), zal NLFI mij daar op dat moment over adviseren. Uiteraard zal dan ook in de beoordeling worden meegenomen dat nog niet aan criteria wordt voldaan en wat de eventuele gevolgen hiervan zouden kunnen zijn.

De leden van Christenunie-fractie vragen naar de leerpunten bij het wetsvoorstel "aanzet voor wettelijke regeling maatschappelijke BV" (de BVm) van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat en welke van deze leerpunten door het kabinet kunnen worden gebruikt bij de verdere verkenning naar het toekomstige maatschappelijke karakter van de Volksbank.

Vooropgesteld geldt dat de aanzet voor een wettelijke regeling BVm zich beperkt tot de rechtsvorm van de BV. Dat betekent dat het gedachtegoed achter de aanzet, die in het kader van de voorbereiding van een wetsvoorstel begin dit jaar in consultatie is gebracht, in ieder geval niet één op één van toepassing is op de huidige NV-structuur van de bank en ook niet op de rechtsvorm van de coöperatie die als een van de opties is genoemd in de verkenning ten aanzien van de Volksbank.

Dat laat onverlet dat de aanzet wel degelijk leerpunten en uitgangspunten bevat, die ook terugkomen in de verkenning ten aanzien van de Volksbank. In deze verkenning is immers nagegaan hoe de maatschappelijke profilering additioneel in de governance van de bank geborgd kan worden. Deze verkenning naar de additionele borging kent overeenkomsten met de voorstellen die zijn gedaan in de aanzet.

Voorbeelden van die overeenkomsten zijn:

- In de aanzet wordt voorgesteld dat een BVm verplicht is met haar werkzaamheden een in de statuten omschreven doel van maatschappelijk belang na te streven of te bevorderen, zonder dat die doelomschrijving de mogelijkheid tot het doen van uitkeringen van winst of reserves (volledig) uitsluit. Voorts wordt in de aanzet voorgesteld dat een BVm verplicht is in haar verslaggeving mededeling te doen over de te bereiken en bereikte maatschappelijke resultaten. In de Volksbankverkenning komen beide aspecten terug bij de bespreking van het governance model 'de statutaire borging langetermijnwaardecreatie'.
- In de aanzet wordt voorgesteld het enquêterecht toe te bedelen aan een stichting of vereniging die kort gezegd bepaalde collectieve belangen behartigt. In de verkenning ten aanzien van de Volksbank is beschreven dat bij de governanceoptie 'het instellen van een maatschappelijke adviesraad' het recht van enquête ook kan worden toebedeeld aan deze adviesraad.

5. KLM en Schiphol

De leden van de D66-fractie vragen wat de rol van de staat als aandeelhouder is voor een toekomstbestendige en duurzame strategie voor KLM en hoe zich dit verhoudt tot de behandeling van andere luchtvaartmaatschappijen en de regelgeving rond de luchtvaart in Nederland.

Primair is het vormgeven en de uitvoering van een toekomstbestendige en duurzame strategie als verantwoordelijkheid belegd bij de raad van bestuur van KLM. De raad van commissarissen houdt hier toezicht op. De aandeelhouder staat daarbij op afstand. Dat laat onverlet dat de Nederlandse staat als aandeelhouder, voor zover dit past in de bovenstaande bevoegdheidsverdeling, wel de ontwikkelingen op dit gebied in de gaten houdt en daar KLM op bevraagt. Daarnaast heeft de staat in het steunpakket zoals dat in 2020 is verstrekt aan KLM voorwaarden ten aanzien van de duurzaamheid opgenomen (al ziet dit niet zozeer op de rol van de staat als aandeelhouder). De staatsagent houdt in het kader van de naleving van de steunvoorwaarden hier toezicht op en rapporteert hierover.

Specifiek inzake de verhouding tot de behandeling van andere luchtvaartmaatschappijen en de regelgeving rond de luchtvaart in Nederland: de steunverlening heeft als primair doel de borging

van het intercontinentale bestemmingennetwerk op Schiphol van KLM. Dit netwerk is van groot belang voor de Nederlandse economie en werkgelegenheid. De goede bereikbaarheid van Nederland is een van de redenen dat veel bedrijven kiezen voor vestiging in Nederland. Andere Nederlandse luchtvaartmaatschappijen hebben geen specifieke steun ontvangen, maar hebben wel gebruik kunnen maken van generieke steunmaatregelen in het kader van de COVID crisis, zoals de NOW. Wat betreft regelgeving op luchtvaartgebied gelden uiteraard voor alle partijen gelijke voorwaarden.

De leden van de PVV-fractie vragen naar hoeveel staatsteun KLM uiteindelijk heeft ontvangen en waaruit dat is opgebouwd.

De totale hoeveelheid steun die KLM heeft ontvangen of aan KLM is toegezegd bedraagt EUR 6,47 miljard, waarvan in ieder geval de lening, de private kredietfaciliteit en het bedrag van de uitstel van belastingen zal moeten worden terugbetaald. In onderstaande tabel is dit weergegeven:

Tabel 5: Staatssteun KLM (in euro's miljarden)

Maatregel	Type steun door overheid	Maximale bedragen	Waarvan getrokken of uitgekeerd
Liquiditeitssteun 2020: - Een directe lening van de staat - Een private kredietfaciliteit, voor 90% gegarandeerd door de Nederlandse staat	Lening	1,0 2,4	0,277 0,665
NOW	Subsidie	1,7	1,508
Uitstel belastingen (*)	Uitstel van betaling belastingen	1,37	N.v.t.
Totaal		6,47	2,45
(*) Sinds 1 oktober 2021 betaalt KLM weer reguliere loonheffing en sociale lasten.			

De leden van de PVV-fractie willen weten hoeveel van de overheidssteun van EUR 3,4 miljard KLM inmiddels heeft gebruikt en wat de reden is dat de rest niet is gebruikt.

Voor het antwoord op deze vraag verwijs ik de leden van deze fractie deels naar het gegeven antwoord op de vraag hierboven. KLM heeft nog geen gebruik gemaakt van het restant omdat de huidige liquiditeitspositie van KLM dat niet vereist. Een eventuele nieuwe kapitaalsteun ziet op het versterken van de solvabiliteit van KLM.

De leden van de PVV-fractie willen weten of KLM nog steeds slots op Schiphol moet inleveren op last van de Europese Commissie in ruil voor staatsteun en of KLM hieraan gehoor zal geven.

Bij de vorig jaar gegeven liquiditeitssteun heeft KLM geen slots moeten inleveren. Zoals aangegeven in mijn Kamerbrief van 6 april 2021, zal de Europese Commissie bij een eventuele kapitaalsteun aan KLM mogelijk wel overgaan tot het opleggen van zogenoemde remedies.

Deze remedies kunnen onder meer zien op het inleveren van slots op luchthavens waar een luchtvaartmaatschappij volgens de Europese Commissie een aanzienlijke marktmacht heeft. In de Kamerbrief van 6 april 2021 heb ik aangegeven dat bij de vraag of en zo ja op welke wijze het kabinet zal deelnemen aan de herkapitalisatie van KLM, ook zal worden afgewogen wat de impact is van de mogelijke maatregelen vanuit de Europese Commissie op de bedrijfsvoering en financiële positie van KLM.

Omdat Air France-KLM een beursgenoteerd bedrijf is en informatie over een eventuele kapitaalsteun koersgevoelig is, kan het kabinet alleen informatie openbaar maken die ook door de

onderneming bekend is gemaakt. Het kabinet heeft uw Kamer daarom eerder vertrouwelijk geïnformeerd over dit onderwerp en zal dit, indien nodig en wenselijk, in de toekomst blijven doen.

De leden van de PVV-fractie willen weten welk effect een verhoging van havengelden van Schiphol en de klimaatambities hebben op de financiële gezondheid van KLM.

KLM heeft aangegeven dat zij, vanwege de bedrijfsvertrouwelijkheid en mogelijke koersgevoeligheid daarvan, geen uitspraken kan doen over de concrete effecten van deze twee onderwerpen op de financiële gezondheid van KLM. In den brede geldt volgens KLM wel dat de verhoging van de havengelden impact heeft op de financiële projecties van KLM. Investerings in de klimaatambities (waaronder investeringen in een nieuwe, schonere en stillere vloot) blijven op de agenda staan van KLM.

De leden van de PVV-fractie vragen naar het percentage aan aandelen dat de Nederlandse staat in KLM heeft.

De Nederlandse staat houdt 5,92% van de aandelen in KLM. Het aandelenbelang van de Nederlandse staat in Air France-KLM is gezakt van 14% naar circa 9,3%.³¹ na de aandelenemissie van Air France-KLM eerder dit jaar.

De leden van de PVV-fractie vragen mij om in te gaan op een conflict rondom de invulling van een bestuurszetel in het bestuur van Air France-KLM.

Ik heb geen betrokkenheid bij de opvolging van de heer Bouts. Hierbij geldt het volgende: de Nederlandse staat heeft geen formele benoemingsrechten ten aanzien van de opvolger van de heer Bouts in het bestuur van Air France-KLM. Dit geldt overigens ook voor de Franse staat en de andere aandeelhouders van Air France-KLM. De heer Bouts is op grond van de statuten van Air France-KLM en de Franse wetgeving benoemd door de Europese Ondernemingsraad van Air France-KLM. Zijn opvolger zal ook door deze ondernemingsraad dienen te worden benoemd.

De leden van de PVV-fractie vragen naar een update van hoeveel steun Air France inmiddels heeft ontvangen.

In 2020 heeft de Franse staat aan Air France-KLM, zoals door Air France-KLM aangegeven in een persbericht van 7 mei 2020, een lening van EUR 3 miljard verstrekt en een garantie van 90% gegeven voor een lening van banken van in totaal EUR 4 miljard. Zoals aangegeven in een persbericht van Air France-KLM van 21 april 2021, is de directe lening van de Franse staat van EUR 3 miljard in 2021 omgezet in 'deeply subordinated notes'. Daarnaast heeft Air France-KLM in 2021 voor EUR 1,036 miljard aan aandelen uitgegeven, waar de Franse staat in heeft geparticipeerd. Dit alles was bestemd voor Air France. Daarnaast heeft Air France gebruik gemaakt van generieke steunmaatregelen die de Franse overheid beschikbaar heeft gesteld, net zoals KLM gebruik heeft gemaakt van de algemene steunmaatregelen in Nederland.

De leden van de PVV-fractie vragen daarnaast hoeveel Air France aan kostenreductie doet en hoeveel het personeel heeft moeten inleveren.

In haar derde kwartaalrapportage van dit jaar heeft Air France-KLM aangegeven dat Air France richting het einde van 2022 circa EUR 1,3 miljard aan structurele kostenbesparingen wil doorvoeren. Daarnaast voorziet Air France tegen het einde van 2022 van circa 8500 FTE afscheid te hebben genomen ten opzichte van de situatie pre-covid.

³¹ U bent hierover per Kamerbrief van 6 april 2021 (Kamerstukken II, 2020-2021, 29 232, nr. 48).

De leden van de PVV-fractie vragen ook hoe ik sta tegenover de bonus van 2 miljoen euro voor Ben Smith, terwijl Air France-KLM aan het infuus ligt en of ik bereid zou zijn om deze bonus te blokkeren.

Zoals eerder aangegeven vind ik het niet verdedigbaar dat er een bonus wordt toegekend in een periode waarin de onderneming miljarden aan steun ontvangt als gevolg van de Covid-19 crisis.³² Ik heb dit in contacten met Air France-KLM meerdere malen te kennen gegeven. Dit blijf ik doen.

Ik heb daarom op de algemene vergadering van aandeelhouders van Air France-KLM in 2021 ook tegen de beloning over 2020 en het beloningsbeleid voor 2021 van de topman van Air France-KLM gestemd. Omdat andere aandeelhouders wel voor hebben gestemd, zijn op de algemene vergadering van aandeelhouders deze geagendeerde punten met meerderheid van stemmen aangenomen.

De leden van de PVV-fractie willen weten hoe de minister tegenover het gegeven staat dat Air France-KLM 160 Boeings wil aanschaffen, terwijl eerder al 60 Airbussen zijn besteld en nog geleverd moeten worden en of de minister bereid is dit te voorkomen.

De aanschaf van nieuwe vliegtuigen is primair voorbehouden aan het bestuur van Air France-KLM. De aandeelhouders staan daarbij op afstand. Van Air France-KLM begrijp ik overigens dat zij nog met meerdere zogenoemde OEM's (Original Equipment Manufacturers) praten over de aankoop van nieuwe vliegtuigen en dat AFKL nog geen officiële verplichting is aangegaan jegens één van deze partijen.

Ook zie ik geen reden om op basis van alleen dit voornemen af te zien van eventuele kapitaalsteun aan KLM. De aanschaf van nieuwe toestellen kan immers ook bijdragen aan het verlagen van het kerosineverbruik en de CO₂-uitstoot en daarmee een positieve bijdrage leveren aan het bereiken van de duurzaamheidsdoelstellingen van KLM en het verbeteren van de winstgevendheid.

De leden van de PVV-fractie vragen naar de stand van zaken van de aangenomen motie Tony van Dijck/Graus, welke motie de regering verzoekt om te onderzoeken of KLM kan worden losgeweekt van Air France, zodat het op termijn zelfstandig verder kan.

Het kabinet is van mening dat de toekomst van KLM het beste geborgd is binnen de holding Air France-KLM (waarbinnen KLM op veel terreinen zelfstandig opereert) en dat het van belang is dat Air France en KLM binnen de holding Air France-KLM blijven werken aan het verbeteren van de concurrentiepositie.

In het wetgevingsoverleg op 23 juli 2020 heb ik dit standpunt toegelicht. Ik heb tijdens het debat voorgesteld om het vertrouwelijk met u te hebben over de toekomstscenario's voor de onderneming. In mijn brief van 9 oktober 2020 heb ik dit voorstel herhaald. Kort daarna heeft een vertrouwelijk overleg over dit onderwerp met uw Kamer plaatsgevonden. Het kabinet heeft hiermee de motie uitgevoerd.

De leden van de PvdA-fractie vragen om een overzicht van alle staatssteun die is verstrekt aan KLM, uitgesplitst naar de verschillende soorten steun.

Voor een overzicht van de gegeven steun verwijs ik de leden van de PvdA-fractie naar het antwoord op de vraag van de PVV-fractie hierover.

De directe lening heeft een looptijd van vijf en een half jaar en moet dus voor die tijd zijn terugbetaald. De looptijd van de garantie op de kredietfaciliteit van de banken is zes jaar. Er is geen kapitaal gestort. Inzake de NOW-steun geldt hetzelfde regime als voor alle vennootschappen

³² Kamerstukken II, 2020-2021, 29 232, nr. 49.

die NOW-steun hebben ontvangen: de NOW is een voorschotbetaling en per NOW-periode wordt vastgesteld op hoeveel NOW-steun KLM definitief recht heeft. Dit kan leiden tot een nabetaling van een bedrag of tot een terugbetaling van een bedrag. De uitgestelde belastingen moeten binnen 5 jaar na 1 oktober 2022 zijn terugbetaald.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen of het kabinet het dilemma ziet dat KLM enerzijds de transitie moet bevorderen naar een duurzame economie met minder vliegen en anderzijds voor haar eigen businessmodel vooral zoveel mogelijk mensen moet proberen te laten vliegen.

Primair is het vormgeven en de uitvoering van een toekomstbestendige en duurzame strategie als verantwoordelijkheid belegd bij de raad van bestuur van KLM. De raad van commissarissen houdt hier toezicht op.³³ De aandeelhouder staat in de bevoegdheidsverdeling op afstand van het dagelijkse bestuur van KLM.

De bovenstaande bevoegdheidsverdeling laat onverlet dat de Nederlandse staat dit spanningsveld ziet en, zoals eerder aangegeven, voor zover dit past in de net beschreven bevoegdheidsverdeling, de ontwikkelingen op dit gebied in de gaten houdt en daar KLM op bevroegt. Daarnaast heeft de staat in het steunpakket zoals dat in 2020 is verstrekt aan KLM voorwaarden ten aanzien van de duurzaamheid opgenomen (al ziet dit niet zozeer op de rol van de staat als aandeelhouder). De staatsagent houdt in het kader van de naleving van de steunvoorwaarden hier toezicht op en rapporteert hierover.

Daarnaast geldt dat het kabinet voor de borging van CO₂-doelen voor de luchtvaart een CO₂-plafond uitwerkt. De effecten van een CO₂-plafond worden in kaart gebracht via een integrale effectenstudie. Daarin is onder andere aandacht voor de hoeveelheid vliegverkeer die past binnen de door het kabinet gestelde doelen. Uw Kamer is schriftelijk geïnformeerd over het CO₂-plafond met de brief van de minister van Infrastructuur en Waterstaat van 21 oktober jl.³⁴ De resultaten van de effectenstudie worden verwacht in de zomer van 2022.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen naar de plannen van KLM inzake de vluchten naar Brussel en Düsseldorf. De leden van deze fractie vragen daarnaast of, en zo ja hoe en wanneer, ik KLM als aandeelhouder daarop heb aangesproken.

KLM geeft aan dat in de uitvoeringsagenda AirRail uitgangspunten zijn opgenomen om transferreizigers een comfortabel en commercieel aantrekkelijk product te kunnen aanbieden dat op een betrouwbare en punctuele manier aansluit op de verbindende vlucht vanaf Schiphol. Volgens KLM is een rechtstreekse internationale treinverbinding hiervoor een vereiste.

KLM geeft aan dat op de route tussen Brussel en Amsterdam inmiddels zo'n 25% van de passagiers per trein naar Schiphol reist.

De komende zomer hoopt KLM samen met Thalys een pilot starten om bepaalde operationele uitdagingen beter in kaart te brengen, zodat een betere aansluiting kan worden gerealiseerd op het traject Brussel-Amsterdam. Bij succes van deze pilot zullen meer KLM-vluchten op dit traject worden vervangen door treinen.

Momenteel is er geen rechtstreekse treinverbinding tussen Düsseldorf en Schiphol. Dit maakt het proces op dit traject ingewikkelder. Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat spreekt regelmatig met de betrokken partijen over dit onderwerp.

³³ Zo heeft KLM wat betreft loyaliteitsprogramma's ook programma's ten behoeve van verduurzaming. Hierbij kunt u denken aan het programma voor CO₂-compensatie en aan het KLM corporate SAF programma (inzake duurzame brandstof), waar ook de rijksoverheid aan deelneemt.

³⁴ Kamerstukken II, 2021-2022, 31936, nr. 889.

De vraag welke bestemmingen KLM aandoet, is overigens primair voorbehouden aan de raad van bestuur van KLM en de onderneming zelf. De aandeelhouder heeft daar geen betrokkenheid en bevoegdheid bij. Ik heb daarom niet met KLM gesproken over de plannen van KLM om de vluchten naar Brussel en Düsseldorf te schrappen, dan wel in frequentie te verminderen.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen hoe het staat met de plannen voor de synthetische kerosinefabriek in Delfzijl en of het niet zorgelijk is dat nog altijd niet gestart is met de bouw van deze fabriek.

Zoals aangekondigd in het voorjaar van 2019 bouwt SkyNRG met haar partners de eerste Europese fabriek voor duurzame biokerosine in Delfzijl: de DSL-01.³⁵ KLM zal onder bepaalde voorwaarden een deel van deze duurzame biokerosine afnemen.

Tijdens de begrotingsbehandeling van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat in 2021 bent u geïnformeerd over het feit dat de bouw van deze fabriek vertraging heeft opgelopen en heeft de minister van Infrastructuur en Waterstaat een brief toegezegd waarin nader op dit onderwerp wordt ingegaan. Gestreefd wordt u voor het kerstreces te informeren.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen of het kabinet zich als aandeelhouder van KLM en Schiphol er actief hard voor maakt dat deze ondernemingen niet lobbyen tegen verduurzamingsmaatregelen die de luchtvaartsector raken, zoals een tickettaks en belasting op kerosine.

Als aandeelhouder van KLM en Schiphol sta ik op afstand van de onderneming. De raad van bestuur is verantwoordelijk voor de dagelijkse bedrijfsvoering van de onderneming en de raad van commissarissen is verantwoordelijk voor het toezicht daarop. KLM en Schiphol zijn dus geen onderdeel van de overheid en zij mogen zich, net als alle andere ondernemingen in Nederland, uitspreken over initiatieven of maatregelen waar zij zich wel of niet in kunnen vinden.

Tegelijkertijd vindt het kabinet de verduurzaming van de luchtvaartsector een belangrijk onderwerp. Dit onderwerp is onderdeel is van de gesprekken die met beide ondernemingen gevoerd worden. Daarnaast heeft de staat in het steunpakket zoals dat in 2020 is verstrekt aan KLM voorwaarden ten aanzien van de duurzaamheid opgenomen.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen of, indachtig de koersgevoeligheid hiervan, het kabinet feitelijk kan aangeven waarom het kabinet het tot nu toe niet nodig heeft geacht om additioneel kapitaal te verstrekken aan KLM.

In mijn Kamerbrief van 6 april 2021 heb ik aangegeven dat de Nederlandse staat richting de onderneming de bereidheid heeft uitgesproken om te onderzoeken of de kapitaalpositie van KLM op termijn versterkt dient te worden en indien dat het geval is, onder welke voorwaarden dit zou moeten gebeuren. Het kabinet heeft deze bereidheid nog steeds. De Nederlandse staat is daarom nog in gesprek met KLM, Air France-KLM, de Franse staat en de Europese commissie over mogelijke kapitaalsteun aan KLM.

Omdat Air France-KLM een beursgenoteerd bedrijf is en informatie over een eventuele kapitaalsteun koersgevoelig is, kan het kabinet alleen informatie openbaar maken die ook door de onderneming bekend is gemaakt. Het kabinet heeft uw Kamer daarom eerder vertrouwelijk geïnformeerd over dit onderwerp en zal dit, indien nodig en wenselijk, in de toekomst blijven doen.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen bovendien of de NOW-steun die KLM heeft ontvangen is meegerekend bij de eerdere projecties over de noodzaak van een nieuwe ronde kapitaalsteun.

³⁵ Kamerstukken II, 2018-2019, 31 936, nr. 633.

Eventuele nieuwe kapitaalsteun aan KLM ziet op het verbeteren van de solvabiliteitspositie van KLM, waarmee de continuïteit van de onderneming op de lange termijn wordt gewaarborgd. Bij de analyses of eventuele kapitaalsteun benodigd is, worden alle financiële resultaten en verwachtingen meegenomen, waaronder de uitgekeerde of nog te ontvangen NOW-steun.

De leden van de PvdD-fractie vragen hoe de groei van bijvoorbeeld Schiphol zich verhoudt tot de duurzaamheidsdoelstellingen.

Het kabinet stelt de borging van publieke belangen centraal. Eventuele groei kan binnen de kaders van die publieke belangen. Zoals eerder aangegeven wordt voor de borging van CO₂-doelen voor de luchtvaart een CO₂-plafond door het kabinet uitgewerkt. De effecten van een CO₂-plafond worden in kaart gebracht via een integrale effectenstudie. Daarin is onder andere aandacht voor de hoeveelheid vliegverkeer die past binnen de door het kabinet gestelde doelen. Uw Kamer is schriftelijk geïnformeerd over het CO₂-plafond met de brief van de minister van Infrastructuur en Waterstaat van 21 oktober 2021.³⁶ De resultaten van de effectenstudie worden verwacht in de zomer van 2022.

De leden van ChristenUnie-fractie vragen naar de nieuwste prognoses over het opklimmen van de luchtvaartsector na de COVID-19 crisis en wat dit betekent voor de termijn waarop de leningen zullen worden terugbetaald.

Volgens de meeste prognoses van internationale instanties, zoals Eurocontrol, laat de sector tekenen van herstel zien maar is het herstel van de vraag naar luchtvervoer niet voor alle segmenten gelijk. Zo benadert de vraag in grote binnenlandse markten, zoals de VS en China, momenteel het meest de pre-Covid niveaus. Ook het zogenoemde leisurevervoer trekt relatief snel aan bij het opheffen van reisrestricties. Volgens de eerdergenoemde prognoses is de verwachting dat het algehele niveau van de vraag in 2024 terug zal zijn op het niveau van 2019. Tegelijkertijd laten de huidige ontwikkelingen rond de omikron-variant van het coronavirus zien dat een blijvend herstel niet vanzelfsprekend is. Het is nog te vroeg om de impact van deze variant op de luchtvaartsector te beoordelen. De verwachtingen rondom het herstel van de luchtvaartsector zijn daarmee afhankelijk van (nieuwe) ontwikkelingen op het gebied van onder meer de covid-situatie en eventueel daarmee samenhangende reisrestricties.

KLM is een belangrijke partij in deze luchtvaartsector. KLM heeft aangegeven dat zij, vanwege de bedrijfsvertrouwelijkheid en mogelijke koersgevoeligheid daarvan, niet openbaar kan ingaan op haar prognoses met betrekking tot de impact van (het herstel van de) covid-crisis op de toekomstige financiële projecties.

Inzake het terugbetalen van de leningen geldt het volgende: de directe lening heeft een looptijd van vijf en een half jaar en moet dus voor die tijd zijn terugbetaald. De looptijd van de garantie op de kredietfaciliteit van de banken is zes jaar. Binnen deze termijnen dient KLM de leningen terug te betalen. Er is op dit moment geen reden om aan te nemen dat de leningen niet tijdig kunnen worden terugbetaald.

De leden van de Groep van Haga constateren dat er in de markt steeds meer overheidsgesteunde concurrentie is vanuit het buitenland zoals Qatar Airlines en Singapore Airlines. Deze leden vinden dat er totaal geen sprake is meer van een equal playing field en vragen hoe ik hier tegenaan kijk.

De Europese lidstaten hebben de Europese Unie gemandateerd om met zowel Qatar als ASEAN – een associatie van Zuidoost-Aziatische naties waaronder Singapore – EU-brede luchtvaartovereenkomsten uit te onderhandelen. Het uitgangspunt daarbij is meer markttoegang in ruil voor gelijke concurrentievoorwaarden en financiële transparantie. Daarnaast worden ook

³⁶ Kamerstukken II, 2021-2022, 31936, nr. 889.

afspraken gemaakt over vliegveiligheid en security, luchtverkeersleiding en verduurzaming van de luchtvaart.

Op 18 oktober 2021 is het EU-Qatar luchtvaartverdrag ondertekend, de onderhandelingen over het EU-ASEAN verdrag bevinden zich volgens het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat in de afrondende fase. In beide verdragen staan uitgebreide afspraken om eerlijke concurrentie en een level playing field te waarborgen. Tevens is volgens het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat in beide EU-brede luchtvaartovereenkomsten een uitgebreid milieu artikel opgenomen waarbij de partijen het belang van verduurzaming van de luchtvaart en internationale initiatieven hiertoe onderstrepen.

De leden van de Groep van Haga vragen naar mijn mening over de gedwongen salarisverlaging, gegeven dat de kosten van levensonderhoud drastisch zijn toegenomen.

Afgesproken is dat KLM een kostenverlaging van 15% dient te realiseren om de competitiviteit te verbeteren. Hiervoor is ook een substantiële bijdrage van het personeel via de arbeidsvoorwaarden vereist. Hierbij wordt het principe gehanteerd dat de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen, waardoor het personeel met lagere inkomens wordt ontzien. Voor de invulling van deze afspraken door KLM verwijs ik u naar de Kamerbrief betreffende de goedkeuring van het herstructureringsplan van 3 november 2020.³⁷

De leden van de Groep Van Haga vragen waarom de Nederlandse staat als aandeelhouder van Schiphol niet afziet van de haventariefverhoging, en al dan niet daarmee direct of indirect besluit om het personeel te compenseren of te ontzien van de afgedwongen salarisverlaging.

Het kabinet heeft eerder dit jaar het besluit exploitatie luchthaven Schiphol 2017 aangepast. Dit heeft het kabinet gedaan, omdat het verrekenen zonder de aanpassing tot een nog forsere stijging zou leiden en het kabinet dit wilde voorkomen vanwege de precaire financiële positie van de luchtvaartmaatschappijen. De aanpassing heeft het mogelijk gemaakt om als gevolg van onvoorziene en uitzonderlijke omstandigheden af te wijken van de gebruikelijke wijze van verrekening. Door de aanpassing kunnen verrekeningen één jaar worden opgeschort en kan het flexibeler over drie jaren worden verdeeld. Hierdoor is de tariefstijging beperkter en kan de stijging meer geleidelijk plaatsvinden.

Het is uiteindelijk de verantwoordelijkheid van Schiphol om de tarieven vast te stellen en de luchtvaartmaatschappijen daarbij te consulteren. De ACM houdt vanwege de monopoliepositie van Schiphol toezicht op de vaststelling van de tarieven. Luchtvaartmaatschappijen kunnen na deze vaststelling nog een klacht indienen bij de ACM.

De leden van de Groep Van Haga vragen waarom Lufthansa zijn coronastreun van EUR 3,8 mld. al heeft kunnen terugbetalen en KLM dat niet heeft kunnen doen onder gelijke marktomstandigheden.

KLM heeft de afgelopen maanden tekenen van herstel laten zien. Over het derde kwartaal kon KLM voor het eerst weer een positief operationeel resultaat van EUR 168 miljoen laten zien. Ondanks dit teken van herstel is de situatie nog verre van wenselijk. Ter illustratie: het operationele resultaat over de eerste negen maanden van 2021 bedroeg voor KLM EUR -354 miljoen.

Daarom is het van belang dat KLM hard blijft werken aan het verder verbeteren van de resultaten. De eerder gegeven steun van de Nederlandse overheid zag op het oplossen van het liquiditeitsprobleem bij KLM. KLM heeft thans geen liquiditeitsprobleem meer. KLM kampt echter nog steeds met een solvabiliteitsprobleem. Zoals aangegeven in mijn Kamerbrief van 6 april 2021, is eventuele nieuwe steun aan KLM gericht op het verbeteren van de solvabiliteit van KLM.

³⁷ Kamerstukken II, 2020-2021, 29 232, nr. 45.

Ik heb geen inzage in de specifieke mogelijkheden voor Lufthansa om de aan hun gegeven steun terug te betalen, anders dan dat de financiële uitgangspositie van Lufthansa pre-covid en de ontwikkelingen gedurende de covid-crisis mogelijk anders waren dan bij KLM.

6. NS/Abellio

De leden van de D66-fractie begrijpen de strategische keuze van staatsdeelneming Nederlandse Spoorwegen (NS) om zich te richten op de Nederlandse markt. Daarom steunen deze leden de afbouw van de activiteiten in andere landen. Deze leden vragen de minister of andere staatsdeelnemingen internationale activiteiten hebben die in het belang van de Nederlandse belastingbetaler beter kunnen worden afgebouwd. Zo ja, hoe maakt de minister hier als aandeelhouder actief werk van?

De leden van de D66-fractie vragen of andere staatsdeelnemingen (dan NS) activiteiten hebben die in het belang van de Nederlandse belastingbetaler beter kunnen worden afgebouwd en of de minister hier als aandeelhouder actief werk van maakt. Hier is mogelijk sprake van bij TenneT. Zoals hieronder bij de beantwoording van de vragen van de leden van de VVD-fractie, PVV-fractie en GroenLinks-fractie over TenneT is (deel)verkoop van TenneT Duitsland een van de opties die op tafel ligt. Bij andere deelnemingen is dit niet het geval.

De keuze om bepaalde activiteiten van staatsdeelnemingen wel of niet af te bouwen dient uiterst zorgvuldig te geschieden. De herijking van de strategie van een staatsdeelneming is het geëigende moment om met de onderneming in gesprek te gaan over haar toekomstige activiteiten en de eventuele afbouw van bepaalde activiteiten. Naast het moment van de strategieherijking kunnen actuele ontwikkelingen aanleiding geven om de koers van de onderneming bij te stellen. In mijn reguliere gesprekken met de staatsdeelnemingen heb ik hier aandacht voor.

De leden van de D66-fractie lezen dat Schiphol investeert in de luchthavens van Brisbane, Parijs en Hobart en dat het Havenbedrijf Rotterdam een dochtervennootschap heeft voor een havenontwikkeling in Indonesië. Kan de minister toelichten hoe zich dat verhoudt tot de lessen die NS heeft geleerd rond haar internationale activiteiten?

De buitenlandse activiteiten van NS dienden oorspronkelijk drie doelen: *earn, learn and prepare*. Sinds 2003 is NS met Abellio actief in het Verenigd Koninkrijk en sinds 2008 in Duitsland. Met deze activiteiten werd een bijdrage aan het publiek belang beoogd; een positieve bijdrage voor de Nederlandse reiziger. De beoogde liberalisering van de spoormarkt in Europa zette echter onvoldoende door, waardoor NS in 2017 haar strategie heeft aangescherpt. Met deze aangescherpte strategie vond er een heroriëntatie plaats op de wijze waarop de buitenlandse investeringen bijdragen aan het publiek belang. De buitenlandse activiteiten van NS moeten bijdragen aan het belang van de Nederlandse reiziger door betere internationale verbindingen en grensoverschrijdend verkeer (ook in het kader van duurzaamheid) en een positief financieel resultaat. Dit leert dat er doorlopend aandacht dient te zijn voor de publieke belangen en dat de wijze waarop de buitenlandse activiteiten hieraan bijdragen bovendien aan verandering onderhevig kan zijn.

Hoe die beoordeling op de bijdrage aan de publieke belangen is gemaakt bij investeringen van Schiphol en Havenbedrijf Rotterdam in respectievelijk Australië en Brazilië, heb ik nader uiteengezet in een schriftelijk overleg over buitenlandse investeringen door staatsdeelnemingen.³⁸ In de onlangs aan uw Kamer gestuurde beantwoording van Kamervragen over jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen 2020³⁹, heb ik aan uw Kamer toegelicht dat er op dit moment alleen sprake is van een lokaal kantoor in Indonesië van Havenbedrijf Rotterdam. Mocht zij willen investeren in een havenontwikkeling, dan vergt dit aparte aandeelhoudersgoedkeuring.

³⁸ Kamerstukken II, 2019-2020, 28165, nr. 321.

³⁹ Kamerstukken II, 2021-2022, 28165, nr. 355

Daarnaast is het belangrijk om eventuele risico's die voortkomen uit buitenlandse investeringen te beperken. Dit kan bijvoorbeeld door de activiteiten af te scheiden van de kernactiviteiten. In veel gevallen is dat al zo, omdat deelnemingen investeren in het buitenland middels dochtervennootschappen, waarbij het risico in beginsel is gelimiteerd tot het kapitaal dat in die dochtervennootschap wordt geïnvesteerd. Op die manier wordt geborgd dat de kernactiviteiten van de deelneming niet onder druk komen te staan. Met uw Kamer heb ik voor NS een risicokader ('Capital at Risk') afgesproken.⁴⁰

Meerdere leden hebben vragen gesteld over Abellio Duitsland naar aanleiding van mijn brief van 1 juli 2021⁴¹, waarin ik uw Kamer heb geïnformeerd over de onhoudbare financiële situatie van Abellio Duitsland.

Abellio Duitsland kampt al enkele jaren met verliezen. De verliezen worden grotendeels veroorzaakt door externe factoren buiten de invloedssfeer van het bedrijf die ten tijde van het uitbrengen van de biedingen niet voorzienbaar waren. Abellio heeft getracht zoveel mogelijk de kosten te beperken. De problemen van Abellio Duitsland staan niet op zichzelf. Meerdere treinaanbieders in Duitsland ervaren problemen met hun contracten en vanuit de branchevereniging voor Duitse regionale vervoerders wordt daarom al geruime tijd aangedrongen op aanpassing van de vervoersovereenkomsten. Het bedrijf Keolis heeft inmiddels in overleg met de opdrachtgevers besloten haar activiteiten per 31 december a.s. te beëindigen.

De leden van de PvdA-fractie vragen naar de grensoverschrijdende verbindingen en aansluitingen en in hoeverre de Duitse verbindingen aansluiten op het Nederlandse NS-netwerk.

De buitenlandse activiteiten van NS dienden oorspronkelijk drie doelen: earn, learn and prepare. Sinds 2003 is NS met Abellio actief in het Verenigd Koninkrijk en sinds 2008 in Duitsland. De beoogde liberalisering van de spoormarkt in Europa zette echter onvoldoende door, waardoor NS in 2017 haar strategie heeft aangescherpt. De buitenlandse activiteiten van NS moeten bijdragen aan het belang van de Nederlandse reiziger door betere internationale verbindingen en grensoverschrijdend verkeer (ook in het kader van duurzaamheid) en een positief financieel resultaat.

Om het grensoverschrijdende vervoer te verbeteren bouwde Abellio een portfolio op in Nordrhein-Westfalen bestaande uit vijf concessies. Hierin zit ook een grensoverschrijdende verbinding. Sinds maart 2017 is Abellio vervoerder op de verbinding Arnhem–Düsseldorf. De ambitie van NS was om het grensoverschrijdend vervoer vanuit deze positie verder kwalitatief te verbeteren en waar gewenst uit te breiden. De aanbesteding van diverse grensoverschrijdende verbindingen de komende jaren bood perspectief om de strategie verder in te vullen. In Nordrhein-Westfalen is echter helaas geen oplossing gevonden voor de afgelopen jaren ontstane problematiek. Daarom moet NS haar positie heroverwegen.

De leden van de SP-fractie en van de PvdA-fractie vragen naar de ontwikkelingen sinds mijn brief uit juli over Abellio Duitsland. De leden van de PVV-fractie willen weten waarom ik niet eerder heb ingegrepen en de leden van de Groep van Haga vragen hoe de Staat bij Abellio Duitsland het tij gaat keren.

Abellio Duitsland kampt al enkele jaren met verliezen. De verliezen worden grotendeels veroorzaakt door externe factoren buiten de invloedssfeer van het bedrijf die ten tijde van het uitbrengen van de biedingen niet voorzienbaar waren. Nieuwe sectorcao's zorgen voor hogere personeelskosten die niet (adequaat) gecompenseerd worden in de prijsindexmechanismen in de contracten. Ook de arbeidsduurverkortung uit de cao's zorgt voor extra kosten, bijvoorbeeld voor werving en opleiding van extra personeel in de krappe arbeidsmarkt. Daarnaast resulteren meer spoorwerkzaamheden dan voorzien in extra kosten voor vervangend vervoer, die niet worden

⁴⁰ Kamerstukken II, 2016–2017, 28165, nr. 261.

⁴¹ Kamerstukken II, 2020–2021, 28 65, nr. 354.

vergoed. Tot slot zorgt de toename in spoorwerkzaamheden ervoor dat Abellio Duitsland contractueel overeengekomen prestatieafspraken (zoals punctualiteit) niet haalt en daar boetes voor moet betalen, ook als verstoringen het gevolg zijn van natuurgeweld zoals stormen en de recente overstromingen.

Daarnaast zijn verliezen deels ook veroorzaakt door andere tegenvallers, zoals de vertraagde levering van treinmaterieel in Baden-Württemberg en extra complexiteit in de uitvoering vanwege grootschalige werkzaamheden aan de infrastructuur. Hiervoor heeft Abellio Duitsland maatregelen genomen in de vorm van kostenreductieprogramma's.

Echter, zonder de aanpassingen van de compensatie door de regionale vervoersautoriteiten voor de onvoorziene omstandigheden blijven de activiteiten van Abellio Duitsland tot het einde van de looptijd van de contracten verlieslatend.

De omvang van de problematiek werd duidelijk toen de laatste contracten werden gemobiliseerd en operationeel werden, gedurende de periode 2018 - 2020. Sindsdien heeft Abellio Duitsland geprobeerd afspraken te maken met de regionale vervoersautoriteiten over financiële compensatie binnen de bestaande contracten. Andere vervoerders in het regionale spoorverkeer in Duitsland, zoals Transdev en Keolis hebben gelijksoortige problemen. Vanuit de branchevereniging voor Duitse regionale vervoerders wordt daarom al geruime tijd aangedrongen op aanpassing van de vervoersovereenkomsten. Keolis heeft inmiddels in overleg met de opdrachtgevers besloten haar activiteiten per 31 december a.s. te beëindigen.

NS heeft mij telkens op de hoogte gehouden over de voortgang van de gesprekken met de regionale vervoersautoriteiten. Begin mei 2021 heeft NS mij geïnformeerd dat de gesprekken niet tot het gewenste resultaat hebben geleid. Op 26 mei 2021 heb ik daarom de minister-presidenten en verkeersministers van de deelstaten een brief geschreven, waarin ik als aandeelhouder van NS aandacht heb gevraagd voor de situatie van Abellio Duitsland. Toen resultaten uitbleven, leek het Abellio noodzakelijk om een voorlopige insolventieprocedure ('Schutzschirmverfahren') aan te vragen. Ik heb met deze stap ingestemd en uw Kamer daarover geïnformeerd.

De afgelopen maanden heeft er volop overleg plaatsgevonden tussen Abellio en de Duitse opdrachtgevers in de diverse deelstaten. NS heeft mij hierover frequent op de hoogte gehouden. Op 1 oktober 2021 heeft de Duitse rechtbank de insolventieprocedure (in eigen beheer van het zittende management van Abellio Duitsland) formeel geopend. De gesprekken van Abellio met de regionale opdrachtgevers richten zich op het vinden van passende oplossingsrichting waardoor de reizigers geen nadelen van de herstructurering ondervinden én een oplossing wordt gevonden in het belang van de Nederlandse belastingbetaler en reiziger. Hieronder volgt een overzicht van de oplossingsrichtingen per regio. Een aantal oplossingsrichtingen is onder voorbehoud van lopende gesprekken en finaal akkoord van de regionale vervoersautoriteiten en/of deelstaten.

De activiteiten in Mitteldeutschland waren verlieslatend. De concessie in Saksen-Anhalt wordt in goed overleg met de concessieverlener eind 2023 overgedragen aan een derde. De concessie in Thüringen kan, na herstructurering van financiële afspraken minimaal kostendekkend worden uitgevoerd in de komende jaren en wordt daarom voortgezet. In Nedersaksen wordt een concessie gereden die is gelegen in het grensgebied met Nederland en naar verwachting met een licht positieve resultaatbijdrage wordt voortgezet door Westfalenbahn, een dochteronderneming van Abellio Duitsland. De concessie van Abellio in Baden-Württemberg wordt overgedragen aan de lokale vervoerder SWEG. De concessieverlener is eigenaar van deze vervoerder. Doel is om dit per 1 januari 2022 te realiseren. In Nordrhein-Westfalen is Abellio Duitsland actief met vijf concessies. In Nordrhein-Westfalen is helaas geen oplossing gevonden en hebben de opdrachtgevers het aanbod van Abellio afgeslagen. De regionale vervoersautoriteiten schrijven op korte termijn een zogenoemde 'Notvergabe' (noodconcessie) uit voor de vijf concessies in Nordrhein-Westfalen die Abellio momenteel rijdt. De activiteiten van Abellio in Nordrhein-Westfalen eindigen op 31 januari

2022. Abellio zal zich inzetten om de overgang naar de nieuwe vervoerder zo goed mogelijk te faciliteren.

De leden van de PVV-fractie en SP-fractie hebben vragen gesteld over de financiële implicaties van de insolventieprocedure van Abellio Duitsland.

De potentiële verliezen voor Abellio Duitsland zouden oplopen van EUR 30 tot 50 miljoen per jaar. Tot de afloop van de laatste concessie eind 2034, zouden deze verliezen in totaal EUR 300 tot 500 miljoen bedragen. Daarom is Abellio overgegaan tot herstructurering. Omdat de procedures nog niet volledig zijn afgewikkeld zijn de financiële uitkomsten op dit moment nog niet duidelijk. Ik zal de Kamer informeren over de financiële implicaties zodra de herstructurering is afgerond. NS blijft met deze oplossing binnen het risicokader ('Capital at Risk') dat ik met uw Kamer heb afgesproken voor de buitenlandse activiteiten van NS.⁴²

De leden van de PVV-fractie vragen naar de buitenlandstrategie van NS.

De buitenlandse activiteiten van NS dienden oorspronkelijk drie doelen: earn, learn and prepare. Sinds 2003 is NS met Abellio actief in het Verenigd Koninkrijk en sinds 2008 in Duitsland. De beoogde liberalisering van de spoormarkt in Europa zette echter onvoldoende door, waardoor NS in 2017 haar strategie heeft aangescherpt. De buitenlandse activiteiten van NS moeten bijdragen aan het belang van de Nederlandse reiziger door betere internationale verbindingen en grensoverschrijdend verkeer (ook in het kader van duurzaamheid) en een positief financieel resultaat.

De leden van de PvdA-fractie vragen om een update over Abellio in het Verenigd Koninkrijk.

Abellio is in het Verenigd Koninkrijk actief met zes concessies; ScotRail, Merseyrail, East Midlands, West Midlands, Greater Anglia en London Bus. De concessie in Schotland loopt ten einde op 31 maart 2022 en wordt voortgezet door een speciaal voor dit doel opgerichte vennootschap van de Schotse overheid. Doel van de Schotse overheid is om de spoorinfrastructuur en de vervoerder geïntegreerd aan te gaan sturen.

De Britse overheid is bezig om de spoormarkt opnieuw in te richten, waarbij risico en verantwoordelijkheid weer meer bij de Britse overheid komt te liggen en de spoorinfrastructuur en vervoer meer integraal wordt aangestuurd vanuit een nieuw op te richten publiek lichaam. Hierdoor zullen de huidige franchiseovereenkomsten voor East Midlands, Greater Anglia en West Midlands worden beëindigd en via een 'Direct Award' worden omgezet in een National Rail Contract (NRC). Dit zijn contracten waarbij de vervoerders een vergoeding ontvangen op basis van een percentage van de gebudgetteerde kostenbasis bestaande uit 0,6% vaste vergoeding en maximaal 1,5% variabele vergoeding afhankelijk van geleverde prestaties. Voor Greater Anglia en West Midlands is Abellio VK deze contracten aangegaan per 19 september jl., voor East Midlands vindt de omzetting naar verwachting in oktober 2022 plaats. Merseyrail en London Bus zijn contracten met lokale overheden en zullen niet worden heronderhandeld. Deze contracten hebben een lager risicoprofiel en zijn winstgevend. Omdat de activiteiten in het Verenigd Koninkrijk niet bijdragen aan het belang van de reiziger in Nederland, heroverweegt NS zijn positie in het Verenigd Koninkrijk. De activiteiten in het Verenigd Koninkrijk hebben sinds de start in 2003 positief bijgedragen aan het resultaat van NS.

De leden van de ChristenUnie-fractie vragen op welke manier en in hoeverre de verminderde solvabiliteit en het verminderde normrendement op de meerjarige investeringsplannen van de staatsdeelneming NS drukt.

⁴² Kamerstukken II, 2016–2017, 28165, nr. 261.

NS wordt hard geraakt door de COVID-19 crisis. NS bespaart daarom de komende jaren EUR 1,4 miljard, onder andere door een reductie van het investeringsniveau. Hieronder vallen ook kapitaalinvesteringen, zoals IT-investeringen en investeringen in rollend materieel. Zo is bijvoorbeeld voor de revisie van de VIRM-4 treinstellen besloten om hetzelfde design aan te houden als voor de eerdere revisie van de VIRM-2/3 toestellen. Daarnaast wordt bespaard op huisvesting en werkplaatsen die niet nodig zijn vanwege de achterblijvende reizigersontwikkeling. NS blijft echter investeren in de mobiliteitsbehoefte van Nederland.

7. ProRail

De leden van de PVV-fractie hebben vragen gesteld over het tekort aan verkeersleiders bij ProRail en over de werksfeer. De leden van de SP-fractie stellen vragen over vervangend vervoer bij treinuitval en over het verhogen van de beschikbaarheidsvergoeding. Deze onderwerpen zijn de verantwoordelijkheid van de staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat. Graag verwijs ik naar de antwoorden op de Kamervragen over het tekort aan verkeersleiders bij ProRail die de staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat op 25 november 2021 naar uw Kamer heeft gestuurd.⁴³

8. Havenbedrijf Rotterdam

De leden van de Partij voor de Dieren-fractie vragen waarom er nog geen mensenrechtenbeleid geformuleerd was bij Havenbedrijf Rotterdam en of Havenbedrijf Rotterdam dat inmiddels wel heeft geformuleerd.

Deze leden vragen tevens welke risico's ten aanzien van mensenrechten zich de afgelopen jaren voordeden, en hoe waarschijnlijk is het dat er mensenrechten zijn geschonden en of mensenrechten daadwerkelijk zijn geschonden.

Havenbedrijf Rotterdam (HbR) heeft mensenrechten sinds lange tijd geborgd in haar bedrijfscode, als onderdeel van de Business Principles van United Nations Global Compact (UNCG) waaraan HbR zich committeert. Sinds 2016 heeft HbR een Corporate Social Responsibility statement. Dit statement is in 2021 geactualiseerd. HbR respecteert mensenrechten en wil voorkomen dat zij een aandeel heeft in het schaden daarvan. In 2021 werkt HbR aan het verder inbedden van het waarborgen van mensenrechten. Dit komt onder andere tot uiting in de nieuwe bedrijfscode. In deze bedrijfscode zal HbR de UN Guiding Principles for Human Rights onderschrijven. In de verslaglegging verkent HbR hoe het UN Guiding Principles Reporting Framework kan worden toegepast om explicieter over mensenrechten te rapporteren.

Mensenrechten hebben in het bijzonder de aandacht bij buitenlandse activiteiten van HbR. HbR brengt risico's van havenontwikkeling in het buitenland in kaart middels due diligence-onderzoeken, in lijn met de OESO-richtlijnen. Uitkomsten van deze onderzoeken weegt HbR mee in de besluitvorming over deelname in projecten en mitigerende maatregelen. In de besturing van joint ventures in het buitenland vervullen medewerkers van HbR posities waarmee invloed op de lokale bedrijfsvoering wordt uitgeoefend. Mede op basis van deze waarborgen kan HbR invloed uitoefenen op het voorkomen van schending van mensenrechten bij deze joint ventures.

Nationaal is HbR beheerder van het Rotterdamse havengebied en verantwoordelijk voor de veilige en vlotte afhandeling van de scheepvaart. In het Rotterdamse havengebied zijn duizenden andere (private) partijen actief, veelal wereldwijd verbonden in een internationaal netwerk buiten de invloedssfeer van HbR. In dat speelveld neemt HbR haar verantwoordelijkheid waar zij dat kan, ook in de domeinen waar zij die juridisch niet heeft. Op onderwerpen zoals ondermijnende criminaliteit werkt HbR nauw samen met partners in de keten zoals klanten en de driehoek van politie, Openbaar Ministerie en de lokale autoriteiten.

⁴³ Kamerstukken II, 2021-2022, 29984, nr. 948

De leden van de Partij voor de Dieren- fractie stellen vragen over de MVO-doelstelling van Havenbedrijf Rotterdam: "CO₂-emissie havenindustrie: Doelstelling 2021: 21,8 Mton (2020-cijfer, dit loopt een jaar achter). Doelstelling 2024: 19,3 Mton. Doelstelling 2030: 10,5 Mton." Zij vragen wat dit betekent en of HbR in 2021 tot 21,8 Mton uitstooten. Zij vragen daarnaast hoeveel CO₂-reductie daarmee gerealiseerd zou worden, welk beleid hiervoor werd ingezet, of dit doel ook is gerealiseerd en hoe dat kwam.

De doelstelling waar deze leden naar verwijzen ziet op de emissies van het havenindustriële complex als geheel. Het overgrote deel van de emissies in dit havenindustriële complex is niet afkomstig van HbR zelf, maar van de bedrijven die in dit complex actief zijn. Binnen haar rol als havenbeheerder spant HbR zich maximaal in om de energietransitie te realiseren en de aanwezige industrie te faciliteren bij het bereiken van de reductiedoelstellingen. In bepaalde gevallen is HbR mede-ontwikkelaar van infrastructuur die bedrijven in staat stelt om emissiereductie te realiseren. Zo draagt HbR samen met partners in de haven bij aan de ontwikkeling van infrastructuur met het oog op hergebruik van restwarmte, opslag van CO₂ en transport van waterstof

De doelstelling voor 2030 is een afname van de uitstoot van CO₂ in het havenindustriële complex van 49% ten opzichte van 1990 (20,6 Mton). Deze doelstelling is opgeknipt in jaarlijkse tussenstappen. HbR hanteert als doelstelling voor 2021 een uitstoot van het gehele havenindustriële complex lager dan 21,8 Mton. Deze doelstelling voor 2021 ziet feitelijk op de emissie in 2020, de realisatiecijfers lopen immers een jaar achter. In het volgende jaarverslag zal HbR rapporteren of deze doelstelling is behaald (waarover ik rapporteer in het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen).

De uitstoot van de industrie in de haven van Rotterdam laat in de periode 2016-2019 met een reductie 30,6 naar 25,3 Mton een neerwaartse trend zien. Uit gegevens van HbR blijkt dat de uitstoot in de Rotterdamse haven in deze jaren harder terugliep dan landelijk. Havenbedrijf Rotterdam spreekt met de partners uit het havenindustriële complex over verdergaande ambities en aanpassing van de reductiedoelen aan nieuw Europees en nationaal beleid.

9. TenneT

Uit nieuwe berekeningen van TenneT volgt dat de investeringsagenda in de komende jaren zal groeien naar 5-6 miljard euro per jaar. Deze investeringsagenda bestaat voor circa twee derde uit investeringen in Duitsland. De kapitaalbehoefte voor het Duitse deel stijgt van 2,7 naar 4,5 miljard euro. De leden van de VVD-fractie steunen de lijn van de minister dat Duitsland moet meebetalen aan de grote investeringen die TenneT in Duitsland moet doen. Welke opties zijn er en wat zijn de voor- en nadelen van deze opties? Hoe kansrijk acht de minister al deze opties?

Ook de leden van de PVV-fractie willen weten welke opties er zijn voor de invulling van de kapitaalbehoefte van TenneT Duitsland. Kan de minister al iets vertellen over welke optie(s) de voorkeur heeft? Zal de kapitaalbehoefte van TenneT Duitsland volledig worden betaald door de Duitse Staat? Zo nee, waarom niet?

De leden van de GroenLinks-fractie hebben een tweetal vragen over TenneT. Zij merken daarbij op dat het natuurlijk nog even duurt voordat weer een kapitaalstorting voor het Duitse deel nodig is. Maar de knoop die daarover eerder ontstaan is, is natuurlijk nog niet helemaal ontward. Zij vragen daarom ten eerste nogmaals of het kabinet kan garanderen dat TenneT nooit noodgedwongen opgesplitst zal moeten worden, en te bevestigen dat een dergelijke stap compleet verkeerd zou zijn in het licht van de energietransitie. De leden van de GroenLinks-fractie vragen ten tweede of het kabinet samen met TenneT routes op de radar heeft die bewandeld zouden kunnen worden om de ontstane uitdagingen omtrent de verantwoordelijkheid van financiering (voor het Duitse deel) te het hoofd te bieden.

De leden van de VVD-fractie, PVV-fractie en GroenLinks-fractie vragen welke opties overwogen worden voor de invulling van de kapitaalbehoefte van TenneT Duitsland. Zij vragen bovendien om een nadere duiding of appreciatie van de verschillende opties in het algemeen of van een specifieke optie. Zoals aangegeven in mijn brief van 2 februari 2021, vindt momenteel een heroverweging van de verschillende mogelijkheden plaats.⁴⁴ Hierbij wordt de wenselijkheid en haalbaarheid van het gehele spectrum van opties bekeken, variërend van een storting door de Nederlandse staat voor TenneT Duitsland aan de ene kant tot een volledige verkoop van TenneT Duitsland aan de andere kant. Zoals aangegeven in mijn brief van 2 februari, is de weging van en besluitvorming over de verschillende mogelijkheden aan een nieuw kabinet. Ik wil daar niet op vooruitlopen en doe geen nadere uitspraken over de (uitwerking van) verschillende opties en de appreciatie daarvan.

De leden van de VVD-fractie vragen of de minister mogelijkheden ziet om pensioenfondsen deels te laten voorzien in de kapitaalbehoefte van TenneT ten behoeve van de noodzakelijke investeringen in Nederland. Welke belemmeringen zijn er?

In mijn brieven van 2 februari en 31 maart 2021 heb ik aangegeven dat de kapitaalbehoefte voor het Nederlandse deel van TenneT zal worden ingevuld door de Nederlandse staat.⁴⁵ Behoudens toekomstige zwaarwegende overwegingen en omstandigheden, zie ik momenteel geen reden om hiervan af te wijken. Als daar al van afgeweken zou worden, is in artikel 93a van de Elektriciteitswet bepaald dat de aandelen van de beheerder van het landelijk hoogspanningsnet direct of indirect bij de staat berusten. Een investering door een of meer pensioenfondsen in TenneT Holding of TenneT Nederland zou dus alleen mogelijk zijn als de wet wordt gewijzigd.

De leden van de PVV-fractie willen weten waarom de investeringsagenda van TenneT voor circa een derde uit investeringen in Nederland en voor circa twee derde uit investeringen in Duitsland bestaat.

TenneT zal de komende jaren inderdaad in absolute zin meer investeren in Duitsland dan in Nederland. Dit komt doordat TenneT in Duitsland verantwoordelijk is voor een aanmerkelijk groter verzorgingsgebied dan in Nederland. Ter illustratie, ongeveer twee derde van de activa van TenneT staat in Duitsland en een derde staat in Nederland.

De leden van de CDA-fractie lezen in de brief van de minister van maart dat een nieuw kabinet zal bepalen hoe om te gaan met de kapitaalbehoefte van TenneT. Inmiddels is het negen maanden later. Deze leden zijn dan ook benieuwd wat de planning is met betrekking tot dit vraagstuk en wat de gevolgen zijn van de lange duur van de formatie hierop.

Aangezien een nieuw kabinet over het vervolgproces zal besluiten, is het aan mijn opvolger om een planning te schetsen. Uitgaande van de laatste inzichten ontstaat de kapitaalbehoefte van TenneT Duitsland pas in 2024. Er is dus nog voldoende tijd om een oplossing te vinden en uit te werken voor de kapitaalbehoefte van TenneT Duitsland.

De CDA-leden zijn ook benieuwd hoe het kan dat als de investeringsagenda van TenneT voor 1/3 uit investeringen in Nederland bestaat en voor 2/3 uit investeringen in Duitsland, de kapitaalbehoefte voor het Nederlandse deel 4,25 miljard euro bedraagt en voor het Duitse deel 4,5 miljard euro. Kan de minister dit toelichten?

De kapitaalbehoefte van TenneT is sterk afhankelijk van de operationele kasstromen die het bedrijf verwacht te generen. De Duitse tariefregulering kent een ander systeem dan het Nederlandse systeem, waardoor bijvoorbeeld TenneT Duitsland relatief sneller vergoedingen ontvangt voor investeringen. TenneT Duitsland ontvangt dus veel eerder kasstromen dan in Nederland, waarmee

⁴⁴ Kamerstukken II, 2020-2021, 28165, 337.

⁴⁵ Kamerstukken II, 2020-2021, 28165, 337 en Kamerstukken II, 2020-2021, 28165, nr. 338.

weer nieuwe investeringen gefinancierd kunnen worden. TenneT is voor deze nieuwe Duitse investeringen dus minder afhankelijk van extra eigen vermogen.

De minister is al tijden in gesprek met Duitse overheden over de kapitaalbehoefte van TenneT, zo stellen de leden van de PvdA-fractie vast. Ondertussen zijn er steeds meer lokale energie-initiatieven die problemen hebben om aansluiting op het net te vinden. Is er al zicht op een oplossing? Hoe zorgt de minister ervoor dat de benodigde investeringen voldoende zijn en geen (verdere) vertraging oplopen?

Er is geen directe relatie tussen kapitaalbehoefte van TenneT en de knelpunten op het Nederlandse net. De staat als aandeelhouder zorgt ervoor dat TenneT Nederland voldoende gekapitaliseerd is om investeringen in Nederland te kunnen doen. Mede als gevolg van eerdere kapitaalinjecties door de Nederlandse staat beschikt TenneT over voldoende kapitaal om de netuitbreidingen en netverzwaringen die op dit moment plaats vinden te financieren, pas in 2023 ontstaat er behoefte aan extra eigen vermogen. Er is in dat verband voor EUR 3,8 miljard aan kapitaalstortingen in de begroting opgenomen, voor de periode 2023 tot en met 2026. Voor meer details hierover, verwijst ik u naar mijn brief van 31 maart 2021.⁴⁶ De gesprekken met de Duitse staat zagen specifiek op de kapitaalbehoefte van TenneT Duitsland en staan hier los van.

De knelpunten op het Nederlandse net (zowel het regionale als landelijke net) zijn dan ook niet van financiële aard. Deze komen vooral door (a) de forse groei van de benodigde transportcapaciteit (zowel aan de aanbodkant als aan de vraagkant), (b) lange doorlooptijden als gevolg van de complexe ruimtelijke inpassing en (c) een gebrek aan technisch personeel. De staatssecretaris van EZK (Klimaat en Energie) en TenneT voeren een continue dialoog over het bereiken van een oplossing en het voorkomen van vertraging. In het tweejaarlijks investeringsplan zal TenneT aangeven hoe zij de investeringen voor de komende periode voor zich ziet. Het investeringsplan wordt begin 2022 voorgelegd aan de staatssecretaris van EZK (Klimaat en Energie) en de Autoriteit Consument en Markt (ACM).

De leden van de Groep Van Haga constateren dat TenneT een steeds grotere investeringsagenda heeft om de energietransitie bij te benen. De leden lezen dat het verder niet uit te sluiten is dat in de toekomst de investeringsagenda blijft groeien. De leden vragen of er eigenlijk van tevoren een kosten-batenanalyse is uitgevoerd met een budgetplafond.

Netbeheerders zoals TenneT dienen een knelpunt in het elektriciteitsnet op te lossen zodra dit wordt voorzien. In het tweejaarlijks investeringsplan maakt TenneT knelpunten en investeringen inzichtelijk. Dit plan wordt voorgelegd aan de staatssecretaris van EZK (Klimaat en Energie) en de ACM. Na toetsing door beide partijen is het niet meer de vraag of het moet worden opgelost, maar hoe dit zo kosteneffectief mogelijk kan. De ACM ziet er als onafhankelijke toezichthouder op toe dat netbeheerders alleen hun efficiënte kosten vergoed krijgen. Bij de beoordeling van de kostenefficiëntie vraagt de ACM onder andere een alternatievenanalyse van TenneT. In deze alternatievenanalyse beschrijft TenneT de verschillende alternatieven voor een investering en licht TenneT toe, op basis van de technische, financiële en maatschappelijke effecten van ieder alternatief, waarom voor het voorkeursalternatief is gekozen. Daarnaast worden de individuele investeringen boven EUR 200 miljoen door mij als aandeelhouder goedgekeurd. Het goedgekeurde budget vormt voor die projecten een budgetplafond en afwijkingen daarvan boven die grens moeten opnieuw aan mij worden voorgelegd.

10. Invest-NL

De leden van de VVD-fractie zien in het overzicht "Goedgekeurde investeringsvoorstellen Staatsdeelnemingen jul 2020 t/m feb 2021" één investering van Invest-NL in het Dutch Future Fund. Ten behoeve van welk project wordt deze investering gedaan?

⁴⁶ Kamerstukken II, 2020-2021, 28165, nr. 338.

Het Dutch Future Fund (DFF) investeert in andere risicokapitaalfondsen op het gebied van energietransitie, agrofood, digitalisering en Life Sciences en Health. Hiermee wordt de beschikbare hoeveelheid kapitaal voor Nederlandse innovatieve groei-bedrijven (scale-ups) wordt vergroot. In het DFF worden de volgende bijdragen voorzien: 125 miljoen euro van Invest-NL, 25 miljoen euro van EZK en 150 miljoen euro van het European Investment Fund (EIF). Naar inschatting van het EIF kan via het DFF in totaal meer dan 1,5 miljard euro worden gemobiliseerd. Tot op heden is vanuit het DFF aan 12 investeringsfondsen voor een totaal van EUR 87,8 miljoen gecommiteerd zodat ze van start kunnen. Deze investering valt binnen het mandaat en de strategische doelstellingen van Invest-NL.

In de aangegeven periode was dit de enige investering van Invest-NL boven de goedkeuringsdrempel voor de aandeelhouder van EUR 100 miljoen. Daarom is alleen deze investering van Invest-NL opgenomen in het Jaarverslag Staatsdeelnemingen 2020.

De leden van de VVD-fractie vragen de minister een overzicht te geven van het totaal beschikbare investeringsbudget van Invest-NL, het reeds geïnvesteerde vermogen, rendement op die investeringen en de totale lasten van Invest-NL. Acht de minister dit in verhouding?

Bij de oprichting van Invest-NL is EUR 1,7 miljard totaal investeringskapitaal begroot. Op dit moment heeft Invest-NL een vanuit de Staat gecommiteerde investeringsruimte van EUR 435 miljoen waarvan tot op heden (stand van eind oktober 2021) EUR 398 miljoen door Invest-NL is gecommiteerd aan financieringen en EUR 98 miljoen daadwerkelijk is uitgekeerd.

De totale lasten (exclusief voorzieningen) van Invest-NL over het boekjaar 2020 bedroegen in totaal EUR 11,2 miljoen, waarvan EUR 4,4 miljoen is toe te schrijven aan de investeringsactiviteiten. De door Invest-NL gemaakte kosten vind ik navolgbaar. Invest-NL is opgericht als volwaardige ontwikkelings- en investeringsinstelling, waardoor in de eerste jaren na oprichting veel kosten gaan zitten in het opbouwen van de onderneming en investeringsportefeuille, zonder dat er al inkomsten tegenover staan.

Het is nog te vroeg om op dit moment iets te zeggen over het rendement op de gedane investeringen. Invest-NL is vorig jaar begonnen met de eerste investeringen. Het zal meerdere jaren duren voordat duidelijk wordt wat de individuele investeringen daadwerkelijk opleveren, temeer daar Invest-NL vooral eigen en achtergesteld vermogen verstrekt, waarvan de rendementen zich doorgaans pas later in de looptijd manifesteren.

De leden van de VVD-fractie stellen dat Invest-NL wordt geacht te investeren in onrendabel veronderstelde projecten, en wordt tevens geacht zelf rendement te maken én uit te keren. Hoe kansrijk acht de minister het succes hiervan?

Invest-NL investeert in bedrijven en projecten die vooralsnog een hoog risicoprofiel hebben, waardoor er te weinig private financiering voor beschikbaar is. Bij het beoordelen van financieringsaanvragen houdt Invest-NL rekening met hun interne, positieve rendementsdoelstelling. Er zal een positieve businesscase ten grondslag moeten liggen aan een investeringsaanvraag. Nu Invest-NL enige tijd operationeel is constateer ik dat het de onderneming tot op heden lukt om rekening houdend met de hiervoor genoemde kaders financiering te verstrekken.

De leden van de VVD-fractie vragen ten slotte hoe is geborgd dat de strategie van Invest-NL, het Groeifonds en de groeistrategie van het kabinet in lijn zijn met elkaar.

Zowel Invest-NL en het Groeifonds richten zich op het langetermijn verdienvermogen met maatschappelijke impact. Invest-NL is additioneel door renderende projecten en bedrijven te financieren die zonder financiering vanuit Invest-NL niet van de grond zouden komen. Het

Groefonds is additioneel vanwege de focus op het lange termijn verdienvermogen en het maatschappelijk belang, en het aanvullend moet zijn op bestaande (subsidie)regelingen en instrumenten van de overheid. De twee entiteiten versterken elkaar op terreinen waar zij beiden actief op zijn, bijvoorbeeld op het gebied van energie-infrastructuur en innovatie. Daarnaast werkt Invest-NL ook nauw samen met de adviescommissie van het Nationaal Groeifonds bij de beoordeling van projecten en het verkennen van blended financing. Als marktfinanciering mogelijk is voor (een deel van de) voorstellen bij het Groeifonds, eist de adviescommissie dat indieners deze route eerst benutten.

De leden van de ChristenUnie-fractie vragen wat de prognose is voor het inhalen van de langzame financiële start die Invest-NL heeft gemaakt. Welke getallen kunnen worden gegeven aan de abstracte grafiek op pagina 32 van het bestuursverslag over 2020?

De grafiek in het bestuursverslag is opgesteld door Invest-NL. Invest-NL heeft mij laten weten dat deze vooral moet worden gelezen als een kwalitatieve illustratie van de groeiambitie van Invest-NL. Hierbij wordt niet alleen gekeken naar investeringsactiviteiten in absolute aantallen, maar ook naar de rol die Invest-NL kan spelen bij investeringen (op termijn als leidende investeerder) en naar de activiteiten op het gebied van business development.

Wat vindt het kabinet een redelijke bovengrens voor de operationele beheerskosten van het fonds ten opzichte van de financiële reikwijdte en omvang?

Het is niet de rol van de Staat als aandeelhouder om op de operationele kosten van Invest-NL te sturen. Dit is de verantwoordelijkheid van de raad van bestuur van de onderneming. Het is echter wel zo dat Invest-NL, net als iedere andere staatsdeelneming, op termijn een rendement hoort te behalen waarmee het maatschappelijk kapitaal dat de Staat in Invest-NL investeert behouden blijft. Dit betekent dat Invest-NL zelf ervoor moet zorgen dat de operationele beheerskosten in verhouding staan tot de financiële reikwijdte en omvang.

De leden van de Groep Van Haga hebben kennisgenomen van het feit dat Invest-NL sinds de operationele start begin 2020 een portfolio heeft opgebouwd van 400 miljoen euro aan gecommiteerde financiering. De leden merken op dat een gecommiteerde financiering niet per se hoeft te betekenen dat er geïnvesteerd wordt. Gecommiteerde financiering betekent dat het afgesproken specifieke geldbedrag direct beschikbaar moet zijn voor de gecommiteerde partij als die hier aanspraak op wil maken. Hoe moeten de leden van de Groep Van Haga deze interpretatie van het begrip gecommiteerde financiering in de context van Invest-NL plaatsen en interpreteren?

De leden van de Groep Van Haga interpreteren dit correct. Gecommiteerd betekent dat het kapitaal wordt gereserveerd voor de betrokken partij en dat deze daar aanspraak op kan maken, maar dat dit bedrag nog niet (volledig) is uitgekeerd. De daadwerkelijke uitkering geschiedt doorgaans, zoals gebruikelijk in de markt, over de investeringsperiode op basis van behaalde mijlpalen. Wanneer Invest-NL zich committeert aan een financiering is dat ook niet vrijblijvend: alleen bij afwijkingen zal een committering uiteindelijk niet leiden tot een investering. Het gegeven dat Invest-NL zich committeert aan financiering betekent dus wel degelijk dat er geïnvesteerd wordt, en de middelen kunnen zo lang ook niet aan andere investeringen gewijd worden.

11. UCN

De leden van de PVV-fractie vragen naar de toekomst van Urenco, mede gelet op het gegeven dat het Verenigd Koninkrijk en de Duitse aandeelhouders E.ON en RWE plannen hadden/hebben om hun aandeel te verkopen. Hoe staat het met deze verkoopplannen en hoe denkt de minister de publieke belangen van non-proliferatie en veiligheid te borgen? Waarom koopt de minister deze aandelen niet via UCN? Dit mede gelet op het gegeven dat Urenco tot de dag van vandaag een winstgevendende onderneming is.

Voor zover mij bekend is er van een Britse wens tot verkoop op dit moment geen sprake. E.ON en RWE hebben jaren geleden al te kennen gegeven hun aandelenbelang te willen verkopen. Daarvoor bestaan op dit moment echter geen concrete plannen. De publieke belangen zijn nu voldoende geborgd door een combinatie van verdragen, wet- en regelgeving en publiek aandeelhouderschap. Als de aandeelhouders hun aandelen willen verkopen, is een alternatieve manier om die belangen te borgen wenselijk. De voorkeur van het kabinet is om dit via wetgeving te doen.

De leden van de PVV-fractie vragen tevens naar de mogelijkheid om via UCN een extra aandelenbelang te kopen. Staatsaandeelhouderschap of het vergroten daarvan is een vergaand middel dat beslag legt op het maatschappelijk vermogen. Er moeten dus aantoonbaar dringende redenen zijn om risicodragend te participeren in vennootschappen. Zoals hierboven al gemeld, zijn de publieke belangen nu voldoende geborgd door een combinatie van verdragen, wet- en regelgeving en publiek aandeelhouderschap. Hierom zie ik op dit moment geen reden om het indirecte aandelenbelang van de Nederlandse staat in Urenco uit te breiden.

12. Kansspelaanbieders

De leden van de D66-fractie vragen om een reflectie op het aandeelhouderschap van twee met elkaar concurrerende staatsdeelnemingen. Voorts vragen deze leden de wenselijkheid van twee staatsdeelnemingen die actief zijn op de online gokmarkt en daarvoor adverteren toe te lichten.

Onderdeel van het huidige kansspelbeleid van de minister voor Rechtsbescherming is dat Nederlandse Loterij (NLO) en Holland Casino (HC) moeten zorgen voor een verantwoord, betrouwbaar en legaal aanbod van kansspelen. Hiermee dragen zij bij aan de borging van de publieke belangen en centrale doelstellingen van het kansspelbeleid: het tegengaan van kansspelverslaving, het beschermen van de consumenten en het tegengaan van aan kansspelgerelateerde criminaliteit en fraude. Dit deden zij tot nu toe vooral in de landgebonden sector: HC in de veertien vestigingen en NLO met haar retailaanbod in winkels en supermarkten. Voor NLO geldt daarnaast dat ze tot 1 oktober al als monopolist en enige legale aanbieder in Nederland via hun speelmerk TOTO (beperkt) online sportwedenschappen mochten aanbieden.

Per 1 oktober 2021 is de markt voor online kansspelen (met o.a. sportwedenschappen, (live)casino, poker, bingo) geopend. Ook HC en NLO zijn erin geslaagd een vergunning van de Kansspelautoriteit (Ksa) te verkrijgen. Hierdoor zijn HC en NLO in staat hun belangrijke maatschappelijke opdracht als verantwoord aanbieder en uitvoerder van het kansspelbeleid ook op deze nieuwe, open markt te kunnen vervullen. De borging van de eerdergenoemde publieke belangen door beide deelnemingen staat ook op de online markt centraal. De Tweede Kamer heeft eerder ook de wens geuit dat bij opening van deze concurrerende online markt spelers terecht moeten kunnen bij een vertrouwd merk met een bewezen verslavingspreventiebeleid. Om spelers te wijzen op dit vertrouwde aanbod maken ook HC en NLO reclame voor de (nieuwe) online activiteiten. Op deze open markt voor online kansspelen concurreren de beide staatsdeelnemingen niet alleen met elkaar maar ook met inmiddels negen andere partijen die eveneens een vergunning van de Ksa hebben verkregen. De verwachting is dat dit aantal aanbieders het komend jaar verder zal toenemen. Hoe deze nieuwe online markt voor kansspelen in Nederland zich daadwerkelijk zal ontwikkelen, wat de dynamiek tussen aanbieders zal zijn en welke rol HC en NLO in deze markt spelen, is op dit moment nog niet goed in te schatten. Ik zal dit net als de minister voor Rechtsbescherming nauwgezet volgen. Ik verwacht dat de eerste echte inzichten in de effecten van de openstelling van de online markt niet eerder dan na negen tot twaalf maanden zichtbaar zullen worden.

De leden van de PVV-fractie vragen naar de eerste resultaten van Holland Casino en de Nederlandse Loterij nu de online kansspelmarkt op 1 oktober is opengegaan. Deze leden willen tevens weten hoeveel vergunningen er bij de Kansspelautoriteit aangevraagd zijn en hoeveel

vergunningen er zijn verleend. Ook willen deze leden weten aan welke voorwaarden de aanbieders van online kansspelen dienen te voldoen.

Bij de Ksa zijn vanaf 1 april 2021 33 vergunningaanvragen gedaan waarvan er inmiddels 11 zijn verleend. De verwachting van de Ksa is dat dit aantal vergunningen de komende zes tot negen maanden verder zal toenemen. De aanbieders van online kansspelen moeten voldoen aan de voorwaarden die staan opgenomen in de Wet Kansspelen op Afstand en die verder worden uitgewerkt in het besluit kansspelen op afstand en de ministeriële regeling kansspelen op afstand. Bovendien publiceert de Ksa ook beleidsregels waaraan de aanbieders van online kansspelen gebonden zijn. In bovenstaande set aan wet- en regelgeving staan onder meer regels over het verscherpte handhavingsinstrumentarium van de Ksa, het aangescherpte preventiebeleid voor zowel landgebonden als online aanbieders, de aangescherpte beperkingen ten aanzien van reclame en de verplichting tot afdracht van een deel van de inkomsten aan het verslavingspreventiefonds. De eerste resultaten van HC en NLO op de online markt betreffen bedrijfsvertrouwelijke informatie die niet openbaar gemaakt kunnen worden.

De leden van de PVV-fractie willen weten wanneer Holland Casino en de Nederlandse Loterij geprivatiseerd zullen worden. Zij vragen waarom dit tot nu toe nog niet is gebeurd.

Voor wat betreft HC is het wetsvoorstel waarin de modernisering van het speelcasinoregime zou worden geregeld medio 2019 ingetrokken. Er waren destijds bij enkele fracties in de Eerste Kamer zorgen over de samenloop van de privatisering van HC en de openstelling van de online markt. Hierbij is toen aangegeven dat bij een mogelijk nieuw privatiseringstraject eerst de inzichten van de effecten van de openstelling van de online kansspelmarkt moeten worden afgewacht.

Een besluit over de toekomst van het publieke aandeelhouderschap van HC en NLO is uiteraard aan een volgend kabinet. Wat het huidige kabinet betreft ligt het zoals gezegd in de rede om – los van overige overwegingen die spelen bij een dergelijk politiek besluit – in ieder geval eerst de inzichten over de effecten van de openstelling van de online kansspelmarkt af te wachten. Ik verwacht dat de eerste inzichten in de effecten van de openstelling van de online markt en de rol van de staatsdeelnemingen daarin daarom niet eerder dan over negen tot twaalf maanden zichtbaar zullen worden. De Wet Kansspelen op Afstand zelf wordt in 2024, drie jaar na inwerkingtreding, formeel geëvalueerd door het ministerie van Justitie en Veiligheid.

De leden van de CDA-fractie vragen zich af of de Nederlandse staat moet blijven participeren in een sector waarvan het belang voor de maatschappij twijfelachtig is en waar maatschappelijke issues spelen zoals matchfixing door online gokken op sportwedstrijden. Zij vragen hoe de minister ernaar kijkt enerzijds geld te besteden aan de bescherming van sport tegen dergelijke praktijken en anderzijds ook in de online gokindustrie te participeren.

Tussen het uitvoeren van het kansspelbeleid, het aanbieden van een voldoende attractief spelaanbod (kanalisatie) en het zorgen voor financiële continuïteit van de onderneming in een markt met sterke concurrentie zit onmiskenbaar spanning. Om binnen dit spanningsveld goed te opereren, moeten HC en NLO zich ook commercieel profileren. Dit spanningsveld blijft aanwezig zolang deze bedrijven in staatshanden zijn. Tegelijk verwacht ik een voorbeeldrol van beide deelnemingen bij de uitvoering van hun maatschappelijke opdracht. Zij moeten de lat voor wat betreft veilig en verantwoord aanbod hoog leggen voor de hele sector door – in woord en daad – actief en transparant initiatieven op dit terrein te ontplooiën. Ik ben van mening dat de maatschappelijke opdracht enerzijds en het zorgen voor financiële continuïteit anderzijds goed samen moeten kunnen gaan en ik roep de deelnemingen dan ook op hun verantwoordelijkheid daarin te (blijven) nemen.

De leden van de CDA-fractie zijn ook benieuwd wat de minister verwacht van de hoge lat die hij wil dat Holland Casino en de Nederlandse Loterij als vertrouwde mensen in de onlinemarkt gaan leggen op het gebied van verslavingspreventie, consumentenbescherming en het bestrijden van

fraude en criminaliteit. Zij vragen hoe hij de voorbeeldrol van deze bedrijven in de praktijk voor zich ziet.

Deze voorbeeldrol bestaat er voor mij in dat de deelnemingen niet alleen handelen naar de letter van de wet maar ook naar de geest ervan. Dat zij transparant zijn in wat zij op het gebied van verantwoord en veilig aanbod doen. Dat zij de lat hoog leggen, door niet alleen de wettelijke verplichtingen na te komen maar ook verder gaan dan dat. Voorbeelden hiervan zijn reclames van HC en NLO die het belang van veilig en verantwoord spel expliciet benadrukken, de zelftest van HC om bezoekers een indicatie te geven van hun kansspelverslavingsrisico of een online speellimiet voor jongvolwassenen die spelen bij NLO. Ik doe een blijvend beroep op de maatschappelijke rol van beide organisaties en ik verwacht van HC en NLO dat zij initiatief op dit onderwerp blijven tonen en een voorbeeldfunctie vervullen.

De leden van de SP-fractie vragen de bewindslieden of zij het met hen eens zijn dat de Koning Toto-reclame mede is gericht op minderjarigen en of zij bereid zijn hier iets aan te doen, bijvoorbeeld door de Kansspelautoriteit te vragen hiernaar te kijken.

Met de inwerkingtreding op 1 april 2021 van de Wet Koa zijn de regels voor (online) reclame verder aangescherpt, juist ook om jongvolwassenen te beschermen. Deze regels komen bovenop de bestaande regels. Onder de oude regelgeving was het al verboden om de reclame te richten op kwetsbare groepen, waaronder minderjarigen. Op grond van de nieuwe, aangescherpte regels mag de reclame zich ook niet richten op personen in de leeftijdscategorie 18-24 jaar (jongvolwassenen). Bovendien mogen aanbieders in hun reclames geen gebruik maken van individuele beroepssporters of teams van beroepssporters. Ook is het inzetten van rolmodellen van onder de 25 jaar, of als het rolmodel een substantieel bereik heeft onder minderjarigen of jongvolwassenen, verboden. De Ksa houdt toezicht op deze regels. Ook de Koning TOTO-reclames vallen onder deze wettelijke regels en hebben, voor zover ik heb begrepen, de toets van de Ksa doorstaan. Dit neemt niet weg dat ik vind dat de discussie of een reclame zich wel of niet op jongvolwassenen richt of wel of niet aansprekend is voor die groep zoveel als mogelijk dient te worden vermeden. Ik blijf daarover in gesprek met NLO.

De leden van de PvdA fractie vragen wat de strategie van Holland Casino online is? Hoe wordt ervoor gezorgd dat mensen niet verslaafd raken?

HC heeft de ambitie om in de online markt een belangrijke marktpositie in te nemen om een belangrijke bijdrage te leveren aan het realiseren van de eerdergenoemde kanalisatiedoelstelling. Daarbij staan preventie en voorlichting over veilige en verantwoorde deelname aan online kansspelen centraal.

HC gaat kansspelverslaving van bezoekers van haar landgebonden casino's tegen met haar Preventiebeleid Kansspelen (PBK). Voor het online gedeelte stelt de Wet Koa eisen aan alle legale aanbieders van online kansspelen, waaronder HC, op het gebied van verslavingspreventie. Het PBK zet in op het vroegtijdig herkennen van risicovol spelgedrag van bezoekers. HC spreekt risicovolle spelers aan op hun spelgedrag en adviseert hen actief om dit gedrag onder controle te brengen. Onderdeel van het PBK is ook dat HC preventieve maatregelen kan nemen indien dit noodzakelijk wordt geacht, met als ultieme maatregel het ontzeggen van toegang tot haar casino's. Iedere vrijwillige en onvrijwillige uitsluiting van de (online) casino's van HC wordt geregistreerd in het landelijke Centraal Register Uitsluiting Kansspelen (CRUKS) om te voorkomen dat probleemspelers bij andere aanbieders terecht kunnen.

Daarnaast vragen de leden van de PvdA hoeveel mensen gokken bij Holland Casino in plaats van bij een van de vele andere aanbieders? Wanneer wordt de Kamer ingelicht over de stand van zaken van het legaal online gokken en de effecten daarvan op de samenleving?

Als aandeelhouder van HC beschik ik niet over data die inzicht geven in de grootte van de online kansspelmarkt of het aantal bezoekers van specifieke aanbieders. Zoals ik hierboven reeds toelichtte, is data van de eerste resultaten van HC op de online markt bedrijfsvertrouwelijke informatie die ik niet kan delen met uw Kamer.

De minister voor Rechtsbescherming volgt de ontwikkelingen op de online markt ook nauwgezet en zal uw Kamer informeren over de effecten van de Wet Koa. Ik begrijp van de minister voor Rechtsbescherming dat uw Kamer op 30 november 2021 een brief heeft ontvangen met daarin informatie over de eerste ontwikkelingen na de marktopening. Eén van de onderdelen is of spelers, in het kader van kanalisatie, het legale aanbod weten te vinden. Daarbij wordt niet gekeken naar bezoeken van websites bij individuele aanbieders, maar naar het legale aanbod als geheel. De Wet Koa zelf wordt in 2024, drie jaar na inwerkingtreding, formeel geëvalueerd door het ministerie van Justitie en Veiligheid.